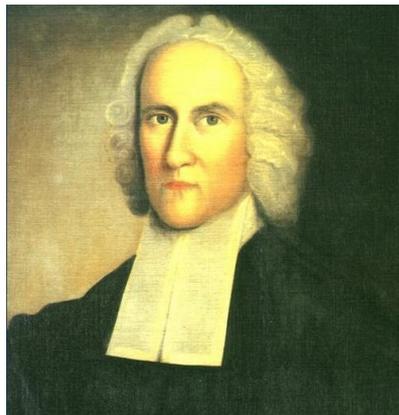

Het eschatologisch motief voor zending

Een onderzoek naar het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards (1703-1758) en de GZB

Naam Student: Peter van Oerle
Begeleider: Drs. A. Kloosterman- v/d Sluys
Opleiding: Godsdienst Pastoraal Werk (GPW)
School: Christelijke Hogeschool Ede (CHE)
Datum: Juni 2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1: Bijbels theologische verantwoording ten opzichte van de eschatologie en zending vanuit het Nieuwe Testament.	9
1.1 Zending in het Oude Testament	9
1.2 Zending in het Nieuwe Testament	10
1.3 Overzicht van de zendingsgeschiedenis	11
1.3.1 De na-apostolische periode:	12
1.3.2 Keizer Constantijn, het christendom als staatsgodsdienst:	12
1.3.3 Piëtistische stromingen:	14
1.3.4 De negentiende eeuw als zendingseeuw:	14
1.3.5 De nieuwe tijd:	14
1.4 Zendingsmotieven	15
1.4.1 Het imperialistisch motief:.....	15
1.4.2 Het culturele motief:.....	15
1.4.3 Het commerciële motief:	15
1.4.4 Het gehoorzaamheidsmotief:	15
1.4.5 Motieven van liefde, barmhartigheid en ontferming:	15
1.4.6 Het eschatologisch motief:	15
1.5 Bijbels theologische verantwoording ten opzichte van het eschatologisch motief van zending vanuit het Nieuwe Testament	16
Hoofdstuk 2: Het Puritanisme	19
2.1 Naam en definitie	19
2.2 Ontstaan van het Puritanisme	19
2.2 Kenmerken van het Puritanisme	20
Hoofdstuk 3 De 'puritein' Jonathan Edwards	23
3.1 Levensbeschrijving	23
3.2 Kenmerken van zijn opwekkingsprediking	24
Hoofdstuk 4: Het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards. ..	25
4.1 The History of Redemption	25
4.2 An Humble Attempt	25
4.3 Edwards' eschatologische verwachting aangaande zending	26
4.3.1 The History of Redemption	26
4.3.2 A Humble Attempt.....	30
4.3.2.1 De plaats van Israël in de eschatologie.....	32
4.4 Conclusie	34

Hoofdstuk 5: De Gereformeerde Zendingsbond	37
5.1 Geschiedenis van de GZB.....	37
5.1.1 19 ^e eeuw tot de oprichting van de GZB.....	37
5.1.2 De geschiedenis van de GZB vanaf de oprichting.....	37
5.1.3 Historische ontwikkeling	38
5.2 Motieven voor zending bij de GZB.....	39
5.2.1 Huidige doelen en motieven.....	40
5.3 De plaats van Israël in de GZB	41
5.4 Conclusie.....	43
Hoofdstuk 6 Verwerking interview met GZB- zendelingen – het eschatologisch motief voor zending.....	45
Hoofdstuk 7: Persoonlijke waardering van het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards (1703-1758) en de GZB en GZB-zendelingen	47
7.1 De visie van de 'puritein' Jonathan Edwards.....	47
7.2 De visie van de GZB	47
7.3 De visie van GZB- zendelingen	47
Slotconclusies.....	49
Hoe kan het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards ontsloten worden voor de Gereformeerde Zendingsbond en plaatselijke gemeenten, zodanig dat het besef van Christus' wederkomst wordt versterkt en ons aandringt tot de verbreiding van het Evangelie?	51
Aanbevelingen.....	51
Literatuur.....	53
Bijlage Interview met GZB- zendelingen	55

Inleiding

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk (GPW), HBO Theologie. Het is een studie over het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards (1703-1758) en de GZB. Jonathan Edwards, bekend als de opwekkingstheoloog van de Great Awakening, had grote belangstelling voor zending. Zijn geschriften en predikaties zijn daar grote getuigen van. Door nauwkeurig en diepgaand de Bijbel te bestuderen, heeft Edwards een uitgewerkte visie op zending ontwikkeld. 'The History of Redemption' en 'A Humble Attempt' vormen twee belangrijke werken, waarin hij zijn visie op zending beschrijft. Tijdens de bestudering van deze twee werken, las ik hoe Edwards zending plaatst in de lijn van de eschatologische verwachting: de voleinding van alle dingen en het totale Koningschap van Christus (hoofdstuk 4). Maar voordat u Edwards' eschatologische visie op zending leest, treft u eerst een bijbels theologische verantwoording over het thema zending (hoofdstuk 1).

Het praktisch gedeelte van mijn afstudeerscriptie omvat een klein vergelijkend onderzoek van Edwards' eschatologische visie op zending en de GZB. Ik vind het boeiend om te onderzoeken wat de visie van de GZB is op zending. Speelt het eschatologisch motief voor zending een belangrijke rol in haar beleid en vinden we deze visie ook terug bij de zendingswerkers? Het resultaat van dit onderzoek vindt u in de hoofdstukken 5 en 6. Na mijn persoonlijke waardering van het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards en de GZB en GZB-zendingen, volgen de conclusies, waarna ik tot een antwoord kom van de hoofdvraag: Hoe kan het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards ontsloten worden voor de Gereformeerde Zendingbond en plaatselijke gemeenten, zodanig dat het besef van Christus' wederkomst wordt versterkt en ons aandringt tot de verbreiding van het Evangelie?

Tot slot nog één vraag. Waarom ik heb gekozen om mij tijdens het onderzoek naar het eschatologisch motief voor zending, op Jonathan Edwards te concentreren? Tijdens de opleiding las ik in mijn vrije tijd graag boeken van puriteinen. Hun heldere kijk op het Evangelie en hun drang om Christus in de prediking present te stellen, hebben mijn hart veroverd. Omdat ik tijdens mijn derdejaars stage en later ook mijn werk als pastoraal werker/evangelist in Horst (Limburg) middenin het evangelisatiewerk zat, wilde ik voor mezelf meer zicht krijgen op het thema zending. Tijdens het bezoeken van SRA avonden (Stichting Reformatorisch Appel) hoorde ik van de opwekkingstheoloog van de Great Awakening: Jonathan Edwards en zijn drang om het Evangelie te verkondigen aan al de volken. Zodoende heb ik me tijdens mijn onderzoek op enkele van zijn werken geconcentreerd. Ik ben ervan overtuigd dat zijn geschriften ons een heldere kijk geven op zending als teken van het reeds aanwezige en nog komende Koningschap van Christus in de voleinding van de tijd en het begin van de eeuwige heerlijkheid.

Mijn dank gaat uit naar mijn begeleidster Anneke Kloosterman, die mij heeft begeleid bij het tot stand komen van dit onderzoek.

Het is mijn wens dat mijn onderzoek omtrent de bijbelse gegevens over het eschatologisch motief voor zending en de visie van Jonathan Edwards en de GZB u veel leesplezier zal geven.

Peter van Oerle.

Theoretisch gedeelte

Bijbels theologische verantwoording ten opzichte van zending

Het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards

Hoofdstuk 1: Bijbels theologische verantwoording ten opzichte van de eschatologie en zending vanuit het Nieuwe Testament.

In dit hoofdstuk wil ik een bijbels theologische verantwoording geven van zending. De zendingstheologie valt uiteen in twee delen, nl. het Oude- en Nieuwe Testament¹. Daarom wil ik beiden apart benaderen. Vervolgens schrijf ik iets over de zendingsgeschiedenis, waarbij ik enkele zendingsmotieven aanstip die in de kerkgeschiedenis een belangrijke rol hebben gespeeld bij het bedrijven van zending. Het eschatologisch motief is er daar één van. Op dat motief wil ik me verder concentreren door de nieuwtestamentische gegevens over het eschatologisch motief van zending te behandelen. Hieraan voorafgaand zal ik uitleggen waarom ik me tot de nieuwtestamentische gegevens beperk.

1.1 Zending in het Oude Testament

Tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament zijn veel overeenkomsten, maar er is ook een groot verschil. Dat verschil tussen beide 'werelden' wordt door David Bosch² getypeerd met behulp van de twee woorden 'centripetaal' en 'centrifugaal'. Het Oude Testament is centripetaal, gericht op het centrum van Gods handelen: Israël, het verbondsvolk van God, door God uitverkoren. Van werkelijke 'mission', zending is geen sprake. Israël droeg verantwoordelijkheid ten opzichte van Jahwe en daartegenover aan de volkeren. Maar deze verantwoordelijkheid uitte zich niet in zending, met uitzondering van de profeet Jona die als profeet en Godsgezant vanuit Israël tot de heidenen gezonden wordt. Echter wel tegen zijn wil in. Dr. J. Verkuyl³ stelt Jona in zijn onwilligheid gelijk aan Israël, die haar roeping om tot zending te komen verzaakt.

In het oude verbond bestaat er voor de 'vreemdelingen' of heidense volkeren slechts één mogelijkheid om zich aan te sluiten bij de Jahwe religie: het proselietenschap, dat is het volledig prijsgeven van het eigen volk waartoe men behoorde en de volledige inlijving in het Heilige Volk Israël. Zo gaat de weg van de 'vreemdeling' naar de God van Israël alleen via Israël.

Israël zelf is dus niet missionair, maar haar verkiezing van Godswege heeft wel een missiologisch doel. In hen grijpt God alle volkeren van de aarde aan. Dat betekent dat Israël wel een licht der volken behoort te wezen door trouw te zijn en te blijven aan Jahwe. Dit getuigen zijn komt tot uiting in drie manieren:

1. Door haar noodlottig aanwezig zijn onder de volken
2. In zoverre zij in het bezit is van het geschonken profetisch Woord
3. In zoverre zij Gods lof bezingt en Zijn Koningschap erkent

Samenvattend: Zending in het Oude Testament kenmerkt zich door het feit dat Israël niet tot de volkeren gaat. Zij is getuige in eigen land en verstaat haar zending centripetaal. Zo is zij een lichtend licht onder de volken, zodat de heidenen zullen komen. Israël zelf in haar geschiedenis en lot (het door God uitverkoren zijn) is verkondiging naar de volken. God wil bemoeienis hebben met de volkeren. Hij doet zijn aanspraak op de gehele wereld gelden. Die grond ligt in de schepping⁴. Ook in de psalmen wordt hierover gesproken: "De aarde is des HEEREN, mitsgaders haar volheid, de wereld en die daarin wonen."⁵ Dat is ook de reden waarom de dienst van andere goden zo streng veroordeeld wordt. "Alle gij volken, klapt in de hand; juicht Gode met een stem van vreugdegezang."⁶ "Dit is geen zendingsprediking in de directe zin van het woord, (...) Maar in deze telkens terugkerende getuigenissen gaf Israël zich rekenschap van het feit, dat het leefde voor het oog van de wereld en dat God met al Zijn daden ten opzichte van Israël niet alleen Israël zelf op het oog had, maar ook hen, die nog daarbuiten woonden en gebonden waren in de noodlottige betovering van het heidendom."⁷

Dit alles wil niet zeggen dat de centrifugale lijn in het Oude Testament niet aanwezig is (niet primair, maar wel secundair). Jesaja profeteert over een toekomstig uitdragen van de boodschap van heil aan

¹ Dr. J.A.B. Jongeneel, *Missiologie I Zendingwetenschap II Missionaire theologie*, 's-Gravenhage 1991, hfdst. 3, p. 68.

² David Bosch, *Die Heidenmission in der Zukunftsschau Jesu, Abhandlungen zur Theologie des Alten Testaments, Herausgegeben von W. Eichrodt und O. Cullman*, hfdst. 1, Zürich 1959.

³ *Inleiding in de nieuwere zendingwetenschap*, Kampen 1975, p. 131-138.

⁴ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingwetenschap*, Kampen 1954, p. 25.

⁵ Psalm 24 vers 1, *SV 1637*.

⁶ Psalm 47 vers 2, *SV 1637*.

⁷ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingwetenschap*, Kampen 1954, p. 29.

de volkeren door de Knecht des HEEREN. De centrifugale lijn vind men met name in de profetieën en in de apocalyptische prediking, in het bijzonder van Daniël en is in die zin ook aanwezig in het Oude Testament.

1.2 Zending in het Nieuwe Testament

Jezus' optreden onderscheidde zich aanvankelijk niet van het Oude Testament. In Zijn rondwandeling op aarde concentreerde Hij Zich op Israël. Zijn discipelen gaf Hij ook de opdracht om veel meer heen te gaan tot de verloren schapen van Israël, dan op de weg van de heidenen of enige stad van de Samaritanen (Mattheüs 10:5-6). Een belangrijk voorbeeld is de geschiedenis van de Kananese vrouw (Mattheüs 15:26). Jezus noemt hier de Israëlieten 'kinderen', terwijl de heidenen door Hem worden aangeduid met 'hondekens'. Wel moet worden opgemerkt dat Hij Zich niet tot Israël beperkte. De Kananese vrouw werd door Hem wel verhoord. Ook ging Jezus de grenzen van Israël over, naar het land van de Gadarenen. Maar de nadruk lag op Israël. De muur die Israël van de heidenen scheidde was nog niet afgebroken. De vraag is wanneer deze scheidsmuur dan wel geslecht is. Bavinck legt hier de nadruk op Efeze 2:11-22. De muur die scheiding maakte tussen Israël en de heidenen valt weg door de vervulling van de ceremoniële of schaduwachtige wetten. Die vervulling is ingegaan toen Christus met Zijn Eigen bloed in het heiligdom trad als Priester en offer zijnde, Zijn leven geofferd heeft aan het kruis. Jezus heeft hier de eeuwenoude vijandschap tussen Jood en heiden tenietgedaan, opdat Hij ze beiden in Zichzelf tot één nieuwe mens zou scheppen.⁸ Vanuit het Oude Testament werd hier al over geprofeteerd door o.a. de profeet Jesaja. Jezus betrok de profetieën over de Knecht des HEEREN op Zichzelf: De Knecht des HEEREN Die gegeven is tot een Licht der heidenen, om Mijn heil te zijn tot aan het einde der aarde, Jes. 49:6. Beloften gingen in Jezus' omwandeling op aarde steeds meer in vervulling. Tegelijk moet worden opgemerkt dat de totale vervulling van al de beloften nog moest komen. Terecht wordt daarom gesproken van geledingen in de vervulling van de beloften. Het 'reeds' van de vervulling, beantwoordde het 'nog niet' van de verwachting op de vervulling van al de beloften. De volle doorbraak van het Evangelie naar de volken, bleef ondanks de vervulling in de periode van Jezus omwandeling op aarde vòòr Zijn kruis en opstanding, tot de verwachting. Daarbij had Jezus de volken wel voor ogen, maar kon dit pas ten volle openbaar worden na Jezus' dood en opstanding. Jezus' kruis en opstanding zijn daarom ook feiten van een allesomvattende betekenis. Door het kruis kwam een einde aan een oude 'wereld'. De opstanding was de doorbraak van een nieuwe 'wereld'.

"Deze grote heilshistorische omkeer door kruis en opstanding is ook van beslissende betekenis voor de verkondiging van het heil aan de volken. Het nieuwe dat door kruis en opstanding kwam, impliceert, dat de oude scheiding tussen Israël en de volken is weggefallen. Met Israël mogen nu ook de volken ten volle in het heil delen"⁹

Door kruis en opstanding wordt zending centrifugaal. Het evangelie naar Mattheüs vindt haar climax in het zendingsbevel: "Gaat dan henen, onderwijst al de volken, dezelve doperende in den Naam des Vaders, en des Zoons en des Heiligen Geestes; lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb. En zie, Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld. Amen."¹⁰ De scheiding tussen Israël en de volken wordt opgeheven. Met Israël mogen nu ook al de volken delen in het heil. Daarom zendt Christus Zijn discipelen uit naar alle creaturen (volken), nadat zij verwachtend de Heilige Geest hebben ontvangen, opdat die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn zalig zal worden. Daarbij wordt hen de belofte meegegeven dat Christus Zelf met hen zal zijn al de dagen, tot de voleinding der wereld. De Evangelieën eindigen hierbij en het boek Handelingen der Apostelen, een zendingsgeschrift bij uitnemendheid, borduurt hierop verder. Het zendingswerk wordt ons in de Handelingen der apostelen geschetst als het werk van de verhoogde Christus Zelf. Daarom zou de titel van dit boek niet Handelingen der apostelen moeten heten, maar Handelingen van Christus, door Zijn apostelen. Bij de uitstorting van de Heilige Geest op de Pinksterdag wordt dit zichtbaar. Het was Christus die de Geest zou zenden en van die Geest zou men kracht ontvangen en toegerust worden om het Evangelie aan alle creaturen te verkondigen. Daarom kan gezegd worden dat vanaf Pinksteren, toen de discipelen werden toegerust met Gods inwonende Geest, de kerk naar buiten treedt om de gehele wereld het Evangelie te verkondigen. Pinksteren is daarvan een voorproef, omdat "godvruchtige

⁸ Prof. dr. J.H. Bavinck, *zending in een wereld in nood*, Wageningen 1948, hfdst. 1, p. 16.

⁹ Prof. dr. P.J. Versteeg, de Bijbelse fundering van het zendingswerk, *Gij die eertijds verre waart, een inleiding tot de gereformeerde zendingswetenschap*, Utrecht 1978, hfdst. 1, p. 33.

¹⁰ Mattheüs 28 vers 19-20, *SV 1637*.

mannen van allen volken dergenen die onder den hemel zijn¹¹ de werken Gods in hun eigen taal hoorden spreken. Later worden door een kleine twist zeven mannen gekozen die zich meer met Grieks sprekenden bezig gaan houden (Handelingen 6). Één van hen, Stéfanus begint onder de Grieks sprekende Joden zending te bedrijven. Zijn zending loopt uit op zijn dood, waarna er een grote vervolging tegen de christenen in gang wordt gezet. Daardoor zwermen de christenen het land door, zodat het Evangelie overal gepredikt wordt. Daarna roept Christus Zelf Saulus om "Mijn Naam te dragen voor de heidenen en koningen en kinderen Israëls¹²". Petrus ontvangt een visioen en hij krijgt de opdracht om het huis van de onbesneden Cornelius in te gaan om hem te dopen. Daarmee liet Christus hem zien dat de scheiding was weggefallen, zodat Petrus' twijfel, traagheid en onwilligheid werd weggenomen. Hieruit blijkt dat in de begintijd de kerk nog uitermate huiverig stond tegenover de prediking van het Evangelie onder heidenen. Men zag nog niet scherp genoeg dat de tussenmuur die scheiding maakte tussen Jood en heiden, door het volbrachte werk van Christus was afgebroken. Telkens weer stuwt Christus Zijn discipelen en Zijn kerk de wereld in.

We hoeven ons niet te verwonderen dat ook de brieven van Paulus en de Openbaring van Johannes een schat aan gegevens bevatten die betrekking hebben tot het wezen en het functioneren van de zendingsroeping. Deze brieven zijn geschreven op het zendingsveld. Hoewel Paulus niet direct over de zending zelf schrijft, zet hij de zending wel in het kader van Gods heilsplan met de wereld. Dat benadrukt hij vooral in 2 Korinthe 5 vers 18 en 19 waar hij schrijft: "En al deze dingen zijn uit God, Die ons met Zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, en ons de bediening der verzoening gegeven heeft. Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende, hun zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd."

Omdat Christus het woord der verzoening in Paulus heeft gelegd, wordt hij "gezant van Christus". Door zijn mond spreekt God. Zo wordt elk object tot subject gemaakt. Wij, mensen trekken uit over de gehele wereld, van land tot land en prediken. Al die tijd is het God, Die in ons en door ons heen Zijn machtig verzoeningswerk voltrekt. De voorbede van de gemeente is hierbij noodzakelijk, opdat deuren geopend worden om het Evangelie te prediken. De gemeente heeft ook de roeping om als 'kinderen des lichts' te wandelen, zodat ongelovigen vanzelf getrokken worden en tot jaloersheid verwekt worden. Hier vinden we de oudtestamentische lijn terug. Israël moet zending bedrijven, maar het krijgt pas effect als men ook ziet dat God haar verheerlijkt heeft (Jesaja 55:5). Ook mag de gemeente nooit wanen op een eilandje te leven, zij leeft haar gehele leven voor het oog van de wereld. Dat is het spannende, dat is tegelijk het beangstigend verantwoordelijke van haar dagelijkse wandel¹³.

1 Petrus 2:9 spreekt wel het duidelijkste over de zendingsroeping van de gemeente: "Maar gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk; opdat gij zoudt verkondigen de deugden Desgenen, Die u uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht." Eerst wordt het isolement waarin de gemeente verkeerd genoemd. Vervolgens de opdracht om Gods daden te verkondigen. Gave en opgave, maar ook de zegen van Israël om vervolgens tot zegen te zijn voor hen die nog in de duisternis leven.

Tot slot kunnen we de oud- en nieuwtestamentische zendingstheologie omschrijven als dat deel van de Christelijke theologie, dat de geloofsvisie van *wet*, *profeten* en *geschriften*, en van *apostelen* en *evangelisten* op de zending van Israël, van Jezus Christus en de Heilige Geest, en van de christelijke gemeente in de wereld, onderzoekt en onderwijst.

1.3 Overzicht van de zendingsgeschiedenis

De zendingsgeschiedenis is een onderdeel van de theologie. Dat houdt in dat het in de zendingsgeschiedenis gaat om God, om wat Hij wilt en om wat God gedaan heeft in de loop der eeuwen. In de zendingsgeschiedenis zien we de worsteling van God met Zijn kerk, opdat Hij Zijn kerk zou brengen in het spoor waar Hij haar hebben wil.¹⁴ De kerk is van nature een haard van zendingsarbeid. Dat is zij op grond van haar belijdenis dat alleen Christus de mens behouden kan, dat er geen andere Naam onder de hemel gegeven is, door welchen wij moeten zalig worden. Dr. H. Kraemer¹⁵ schrijft hierover het volgende: "De bestaansreden van de gemeente van Christus is deze,

¹¹ Handelingen 2 vers 5b, *SV 1637*.

¹² Handelingen 9 vers 15b, *SV 1637*.

¹³ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingswetenschap*, Kampen 1954, p. 56.

¹⁴ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingswetenschap*, Kampen 1954, p. 273.

¹⁵ Dr. H. Kraemer, *Kerk en Zending*, p. 16.

dat zich in haar als in Zijn lichaam de Goddelijke beweging der barmhartigheid naar de wereld toe voortzet. Daarom horen Kerk en zending noodzakelijk bij elkaar, omdat naar haar wezen, oorsprong en roeping de nood der wereld de primaire (de allerbelangrijkste) aangelegenheid der Kerk is en behoort te zijn". Hierbij past ook de gereformeerde definitie die dr. J.H. Bavinck geeft over zending: "Zending is dat handelen der Kerk dat in wezen niets anders is dan het grote handelen van Christus Zelf, dat Hij verricht door Zijn Kerk heen, waardoor zij in deze periode van de verschuiving van de voleinding, de volkeren oproept tot bekering en tot geloof in Christus, opdat zij gemaakt worden tot discipelen van Hem en door de doop worden ingelijfd in de gemeenschap dergenen, die de komst van het Koninkrijk verwachten."¹⁶

Helaas kent de zendingsgeschiedenis van de kerk naast zijn hoogtepunten ook zijn dieptepunten. Momenten waarin zij vergat om als een licht in de wereld te schijnen of dat zij meer in zichzelf gekeerd was, dan dat zij naar buiten trad met de prediking van het Evangelie. Dr. J.H. Bavinck¹⁷ deelt de zendingsgeschiedenis in vijf perioden:

1.3.1 De na-apostolische periode:

De na-apostolische tijd kende een enorme groei, omdat gemeenteleden zelf, ondanks vervolging, de boodschap van het Evangelie spontaan verder uitdroegen van stad naar stad. Koop- en handelslieden, soldaten, mannen en met name ook vrouwen hebben aan de verbreiding van het Evangelie meegewerkt. Op meerdere plaats in de Bijbel zien we ook dat deze doelgroepen een belangrijke rol spelen in de zending.

Zo is het Evangelie in de eerste eeuw doorgedrongen tot in een groot deel van het Romeinse Rijk. We mogen aannemen dat zelfs in Zuid-Frankrijk het Evangelie verkondigd is, als Paulus het in 2 Timotheüs 4:10 heeft over Galatië, de oude naam van Frankrijk. Kijken we naar de tweede eeuw, dan zien we dat het Evangelie ook naar het oosten is doorgedrongen tot in Edessa, een stad in het zuiden van Armenië. Hier groeide de christelijke gemeente en oefende zij in het gehele land haar invloed uit, zodat zelfs het koningshuis omstreeks het jaar 200 overging tot het christelijk geloof. Ook wordt Mesopotamië genoemd, als een plaats waar christelijke gemeenten ontstonden. In diezelfde eeuw ontvingen ook Egypte en de noordkust van Afrika het Evangelie. Alexandrië wordt genoemd als een grote plaats met een sterke christelijke gemeente.

De grote kerkvader Irenaeus doet in deze eeuw mededelingen over zijn werk in Frankrijk. Frankrijk bestond uit vele Griekse koloniën en juist onder hen schijnt het christelijk geloof zich het meest verbreed te hebben. Ook vermeld Irenaeus over de hevige christenvervolging in Zuid-Frankrijk in het jaar 177 in Lyon en Vienne. In diezelfde tijd moeten er ook al christelijke gemeenten bestaan hebben in Germanië (Duitsland). Daarbij laten zich de namen gelden als Keulen, Mainz en Straatsburg, steden die gelegen waren aan de Romeinse heirwegen die van en naar Rome liepen. Ook Brittannië (Engeland) wordt genoemd als land waar zich het christelijke geloof heeft binnengedrongen.

De derde eeuw kende een zeer grote verbreiding van het christelijk geloof. Het Evangelie legde een steeds groter beslag in de gebieden die reeds vanaf de eerste eeuw bekend waren met het Evangelie. Zelfs Voor-Indië bereikt de christelijke boodschap. Eusebius, die omstreeks het jaar 300 zijn Kerkgeschiedenis schreef, deelt dit mee. De eerste drie eeuwen behoorden dan ook tot de allervruchtbaarste in de zendingsgeschiedenis.

1.3.2 Keizer Constantijn, het christendom als staatsgodsdienst:

Met Keizer Constantijn, die zich bekeerde tot het christendom vangt een nieuwe periode aan. De verbreiding van het christendom begint langzamerhand te minderen. Wel ontstaat er een verdieping van het geloof op plaatsen waar het Evangelie verkondigd was. Het christelijk geloof drong door naar binnen. Kerken werden gebouwd, het Evangelie verspreidde zich van de stad naar de dorpen. Toch is de arbeid in de zendingsgebieden ook in deze tijd niet onvruchtbaar gebleven. De tijd van de spontane verbreiding was voorbij, maar God gebruikte mannen om Zijn Evangelie bekend te maken. Het voert te ver door om alle namen te noemen van deze zendingshelden, maar enkelen van hen wil ik noemen. Eén van hen is Patrick die gearbeid heeft in Ierland. Op 15-jarige leeftijd beging hij een

¹⁶ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingswetenschap*, Kampen 1954, p. 70.

¹⁷ Dr. J.H. Bavinck, *Inleiding in de zendingswetenschap*, Kampen 1954, p. 284-302, dr. J.H. Bavinck, *zending in een wereld in nood*, Wageningen 1948, p. 74-135.

ernstige zonde. Op 16-jarige leeftijd werd hij door een roversbende als slaaf te werk gezet. Hij wist te ontsnappen en kwam daardoor in een afgelegen gebied in Frankrijk terecht. Hij verkondigde de Bijbelse boodschap in Frankrijk en Italië. Door een droomgezicht keerde hij terug naar Ierland, om zijn vaderland te dienen met het Evangelie van Gods genade. Vanuit Ierland is het Evangelie gepredikt in Schotland en Engeland. De paus Gregorius de Grote die van 590 tot 604 zijn ambt bekleedde, werkte mee aan de zending in Engeland. In 596 zond hij monniken onder leiding van een zekere Augustinus naar Engeland om de Kerk te bevestigen door de prediking van het Evangelie. Dit werk groeide zo sterk uit, dat Engeland op zijn beurt tot een centrum van zendingsarbeid begon uit te groeien. Eén van de grote zendelingen van Engeland is Willibrord. Hij werd omstreeks het jaar 658 geboren. Na het kloosterleven in Ripon werd hij in het jaar 690 samen met elf andere monniken uitgezonden naar Friesland. Ondanks de strijd die de heidense Friezen voeren met het machtige Frankrijk, bracht hij het Evangelie. Met name in Utrecht heeft hij vruchtbaar gewerkt. In het jaar 685 werd hij als aartsbisschop van Friesland gewijd. Ook deed hij een poging om de Denen te bereiken, maar dit leidde niet tot het gewenste resultaat.

Nog een bekende zendingsheld is Bonifatius (672-754). Hij werd geboren ergens in het Zuidwesten van Engeland. In het jaar 716 kwam hij in het Friezenland. Daar predikte hij het Evangelie echter met weinig resultaat. Hij keerde weer terug naar Engeland waarna hij naar Rome ging. Hij kreeg daar de opdracht om te gaan werken in Duitsland, waarna hij zich uiteindelijk opnieuw naar het Friezenland begaf. Nu zag hij vrucht op zijn arbeid. In het jaar 754 werd zijn arbeid abrupt afgebroken, doordat hij en enkele medewerkers door heidense rovers werd vermoord.

Dit zendingstijdperk dat vanaf keizer Constantijn intrad, kenmerkt zich door de zendingsgeest die zich bevond in de kloosters van Engeland en Ierland. De kerk bleef als het ware achter in haar zendingsbewustzijn, hoewel de paus en de kerk op initiatief van de kloosters haar medewerking verleenden. De kloosterorden namen de zendingstaak van de kerk in handen. Het waren niet meer enkele monniken die als zending optraden, maar nu worden hele kloosterorden ingezet om te komen tot zending. Europa kende inmiddels vele universiteiten, scholen en kerken, terwijl in het Oosten het christelijk geloof door de opkomst van het Mohammedanisme steeds verder teruggedrongen werd. De geestelijke orden stelden zich de zending onder de Mohammedanen ten doel. Kruistochten werden ondernomen om het Heilige Land aan de macht van de ongelovigen te ontwringen (met het zwaard!), echter zonder het beoogde resultaat. Men zag de schade die zij had aangericht met deze zendingsmethode.

In deze tijd doen zich de namen voor van Franciscus van Assisi (stichter van de Franciscaner orde), Dominicus (stichter van de orde der predikheren of Dominicanen), Raymond van Pennaforte en Raymond Lullus. De zending onder de Mohammedanen nam een grote plaats in. Scholen werden opgericht, zodat zendingsarbeiders een goede voorbereiding ontvingen om hun werk in de zendinggebieden te volbrengen. Moeilijke tijden braken aan voor de kerk in Europa (o.a. door de oorlogszucht van de Mongolen, zodat de paus monniken naar Mongolië zond om zending te bedrijven en zo de oorlogszucht in het hart van dit volk te bestrijden door het Evangelie). Reformatorische gedachten waaiden door de kerk, die zichzelf soms zeer krachtig uitten. Luther sloeg zijn stellingen op de slotkapel, Franciscus van Xavier studeerde aan de beroemde universiteit van Parijs, eveneens studeerde daar Jean Calvin. Xavier scheen onder de indruk van de hervormingen van Calvijn, maar door de invloed van Ignatius van Loyola wendde hij zich van de reformatorische kring af en sloot zich aan bij de Jezuiten-orde die door Ignatius van Loyola werd gesticht. De Jezuiten-orde kenmerkte zich door hun inlaten in de cultuur van de volken. Zij sloten zich aan bij allerlei Chinese gebruiken, gewoonten en rituelen, om het Evangelie te kunnen verkondigen. Dit alles tot ergernis van de Dominicanen. Deze zendingsmethode is later streng veroordeeld. De paus stelde de dominicanen in het gelijk.

De kerken van de Reformatie hebben in het begin betrekkelijk weinig aan zending gedaan. In de eerste plaats hadden de reformatoren nog geen volkomen inzicht in de roeping van de kerk om het Evangelie aan alle volken te prediken. Een tweede reden waarom de reformatorische kerken niet direct tot zending konden komen, lag in het feit dat zij geen geestelijke orden kende zoals de Rooms-katholieke kerk die wel had. Zij moest dus nieuwe wegen vinden om tot zending te komen. Een derde reden ligt in het feit dat de Rooms-katholieke kerk contact had met Amerika en het Verre Oosten, waardoor het voor de kerken van de Reformatie moeilijk werd om daar zending te bedrijven. Daarnaast werden de kerken van de Reformatie veel te veel in beslag genomen door de strijd tegen dwalingen.

Hiermee bedoelen we niet dat de Reformatie zich niet verdienstelijk heeft gemaakt voor de zending. Integendeel, de Reformatie legde de nadruk op Gods soevereiniteit, een nieuwe bewustwording van de realiteit van de genade en een herontdekking van de hoop als realiteit in deze wereld¹⁸. Zowel de Rooms-katholieke kerk als de kerken van de Reformatie hadden hoge verwachtingen van de Christelijke overheid. Daarom kan het niet anders of de Reformatorische kerken zochten hun steun bij de wereldlijke regering. Dat zien we bij de oudste Protestantse Zendingsacties, zoals die werden uitgevoerd in de koloniale gebieden. Daarbij speelden de verschillende Compagnieën een grote rol, zoals de Nederlandse Oost Indische Compagnie, de Engelse en Deense Compagnie.

1.3.3 Piëtistische stromingen:

In tegenstelling tot de Reformatie, kent de Nadere Reformatie meer drang om te komen tot zending. Eén beweging die opkwam vanuit de Nadere Reformatie is het Piëtisme. Het Piëtisme trad op tegen het einde van de 17e eeuw. Zij zocht haar kracht in de beleving van de waarheid, in de innerlijke ervaring. Het wilde niets weten van een poging om in kunst en wetenschap, op sociaal en politiek terrein op te komen voor de eer van God, maar zij had wel een scherp inzicht in de roeping om het evangelie aan anderen te verkondigen en zielen te winnen voor Jezus. The Herrnhutters, een groepering die uit de Rooms-katholieke kerk werd gezet vanwege hun avondmaalsopvattingen, zocht het contact met de kerken van de Reformatie. Zij kenden een ongekende liefde en zelfopoffering om uit te gaan naar de allerarmsten en de allerellendigsten onder de heidenen, om in woord en daad het Evangelie van Christus te verkondigen en zo "zielen te winnen voor het Lam".

In Engeland maakte de kerk een periode door van grote dorheid en van rationalisme. Ook daar is door de arbeid van Graaf van Zinzendorff uit Hernhut een nieuwe drang tot zending ontwaakt¹⁹. John Wesley, een student in Oxford, met een zeer godsdienstige aanleg, kwam in het jaar 1738 tot een ontmoeting met Graaf van Zinzendorff. Deze ontmoeting heeft geleid tot zijn bekering, waarop zijn leven als met één slag veranderde. Hij werd een vurig prediker die overal in Engeland getuigde tegen de geest van de doods- en dorheid en hij opende de ogen voor de ontzaglijke noden van de heidenwereld.

1.3.4 De negentiende eeuw als zendingseeuw:

In 1792 werd door William Carey het Baptistische Zendingsverband (Baptist Missionary Society) opgericht. William Carey heeft veertig jaar onvermoeid gearbeid in Indië. Hij vertaalde de Bijbel in het Hebreeuws en zette het Nieuwe Testament over in 35 talen. Verder wist hij de strijd te winnen tegen het verbranden van weduwen, liet hij zich uit over het kastenonderscheid en richtte hij vele scholen op, met name voor de aanstaande helpers in dienst van het Woord. Jonathan Edwards' werken waren voor hem van grote waarde, evenals voor de zendelingen onder de indianen: John Eliot en David Brainerd. Carey getuigde in de geest van Edwards: "Expect great things from God, attempt great things for God." (Verwacht grote dingen van God, onderneem grote dingen voor God!)

In 1795 werd in Londen de zogenaamde Londense Zendingsvereniging (London Missionary Society) opgericht. Twee jaar na oprichting ontstond er opnieuw een zendingsgenootschap dat zich van de eerste afscheidde vanwege de te grote invloed van de Independenten.

1.3.5 De nieuwe tijd:

In de laatste jaren werd de nadruk gelegd op het feit dat zending een zaak is van de kerk in haar geheel. Het principe van deze zendingsgenootschappen is daarom niet juist, omdat het niet alleen de taak is van een genootschap, maar van de kerk in haar geheel. Tegelijk ontwaakte in de zending een sterke oecumenische belangstelling. In 1910 werd de eerste grote Internationale Zendingsconferentie gehouden in Edinburg. Daar werd een comité aangewezen die op zijn beurt weer de oprichting van de International Missionary Council wist te bewerkstelligen. Deze Council riep in 1928 de tweede internationale Zendingsconferentie bijeen in Jeruzalem. In 1938 volgde de grote internationale conferentie van Tambaram. De zending werd in internationaal verband gebracht. Zodoende kwam ook

¹⁸ Zie voor verdere informatie David J. Bosch, *Witness to the world, the Christian Mission in Theological Perspective*, Londen 1980, p. 121.

¹⁹ Johannes van den Berg, *Constrained by Jesus' Love*, Kampen 1956, p. 75.

het cultuurvraagstuk weer aan de orde als reactie op het koloniale tijdperk. De zending werd gezien als een boetegang vanwege de schade die men had aangericht door hun westerse benadering en door de volken te betrekken in het economisch en politieke spel. Men werd zich meer bewust van het eschatologisch karakter van zending, als het handelen van de kerk "im Blick aufs Ende".

1.4 Zendingmotieven

In de geschiedenis die hierboven vermeld staat, spelen zendingmotieven een belangrijke rol. Door de zendingsgeschiedenis heen zien we dat motieven om tot zending te komen kunnen wisselen. Dr. J. Verkuyl²⁰ maakt daarbij onderscheid tussen zuivere (bijbelse) en troebele zendingmotieven. Enkele motieven wil ik hieronder beknopt weergeven, te beginnen met drie troebele zendingmotieven:

1.4.1 Het imperialistisch motief:

In de 16^e en 17^e eeuw speelt het imperialistische motief een rol in de geschiedenis van die kerken die ontstonden rondom de activiteiten van de Engelse en Nederlandse Oost-Indische Compagnie. Onder imperialisme verstaan wij het streven van een staat om andere volken of staten te gebruiken als middel en instrument voor zijn doeleinden.

1.4.2 Het culturele motief:

Met name in de 20^e eeuw zagen vele missionarissen zich geroepen om begrip te kweken voor de westerse cultuur met haar normen en waarden. Schleiermacher was van oordeel dat zending cultureel gemotiveerd moet worden en gezien moet worden als begeleiding van cultuuroverdracht.

1.4.3 Het commerciële motief:

Dit motief speelde met name een rol in de mensonterende slavenhandel. In het leven en werk van David Livingstone (1813-1873) waren het missionaire en het commerciële motief door elkaar heen gevlochten. Hij pleitte voor legitieme handel tegen de mensonterende slavenhandel.

Bijbelse motieven:

1.4.4 Het gehoorzaamheidsmotief:

Jezus gaf Zijn discipelen de opdracht om het Evangelie aan al de volken te verkondigen. Zowel in de Evangelieën als in de brieven van Paulus komen we dit motief tegen. Het gehoorzaamheidsmotief speelt dan ook een rol in het geheel van motieven om zending te bedrijven. Wie niet participeert aan de zendingstaak is ongehoorzaam aan God.²¹ Willeam Carey is één van de zendelingen die grote nadruk legde op de gehoorzaamheid aan God en de opdracht tot zending onder de volken.

1.4.5 Motieven van liefde, barmhartigheid en ontferming:

Zending komt uit God. God Zelf zendt. Teksten die daarbij worden aangehaald wijzen op de liefde, barmhartigheid en ontferming van God tot het verlorene. Maar we vinden deze motieven ook terug bij zendelingen. Paulus spreekt in 1 Thessalonicensen 2:8 zijn liefde uit naar de Thessalonicensen en heeft graag het Evangelie onder hen verkondigt. De profeet Jona wordt zijn gebrek aan liefde tot de Ninevieten verweten, terwijl hijzelf door Gods liefde en barmhartigheid is gered. Het motief van liefde en barmhartigheid vinden we in de kerkgeschiedenis met name terug bij de Herrnhutters.

1.4.6 Het eschatologisch motief:

Het woord 'eschatologie' bestaat uit een combinatie van twee Griekse woorden: *eschata* 'laatste dingen' en *logos* 'woord', 'leer'. Het gaat hier om een dogmatisch begrip dat sinds de negentiende

²⁰ Dr. J. Verkuyl, *Inleiding in de nieuwere zendingswetenschap*, Kampen 1975, p. 229-234.

²¹ H. Kraemer in zijn vlugschriften.

eeuw vrij algemeen gebruikt wordt ter aanduiding van de leer over de laatste dingen, een systematisch geheel van eindtijd en hiernamaals voorstellingen (voleinding van de wereld, dood en opstanding, eeuwig heil en eeuwige verdoemenis, enzovoorts).²²

J.C. Hoekendijk en E. Jansen Schoonhoven hebben in hun publicaties er telkens op gewezen hoezeer de verwachting van het Koninkrijk van God het eigenlijke zendingsmotief van de pioniers van de zending is geweest. Met name bij von Zinzendorf (en de Herrnhutters) speelde dit motief een zeer belangrijke rol. Zijn zendingsdrang is zelfs niet te verstaan zonder zijn eschatologische verwachting²³. Voor Von Zinzendorf was de Rijksverwachting het motief om zending te bedrijven en zo zag hij het Rijk van God op aarde komen (immanent historische benadering). Zoals we reeds zagen kwam in 1900 het eschatologisch motief ook steeds meer onder de aandacht. Hun visie op het Koninkrijk van God was transcendent eschatologisch. Dat wil zeggen dat aan de wederkomst van Christus de wereldevangelisatie vooraf moet gaan en alle mensen de gelegenheid hebben ontvangen om zich te bekeren, zodat zij van de naderende ondergang van de wereld zullen worden gered. In de doelstelling van het eerste Nederlands Zendingsgenootschap stond het eschatologisch motief centraal. Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma', 'de volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club.²⁴

1.5 Bijbels theologische verantwoording ten opzichte van het eschatologisch motief van zending vanuit het Nieuwe Testament.

De reden waarom ik mij alleen op de nieuwtestamentische gegevens concentreer is vanuit de bijbelse gegevens die ik over zending heb beschreven, reeds gegeven. Maar naast deze tweedeling tussen de oudtestamentische- en nieuwtestamentische zendingstheologie is er nog een reden aan te voeren. Wanneer we het hebben over de eschatologie, als zijnde een systematisch geheel van eindtijd en hiernamaals voorstellingen, dan moeten we concluderen dat in het Oude Testament het onderscheid tussen 'tijd' en 'eindtijd' niet helder is. Profeten spreken over 'in het laatste der dagen', 'het einde', 'te dien tijde' etc. Deze bewoordingen blijken betrekking te hebben op een vage toekomst in deze wereldtijd en niet specifiek als het einde van de wereldgeschiedenis.

Het Oude Testament spreekt niet zozeer van een samenhangend complex van toekomstverwachtingen, maar veel meer over steeds groeiende verwachtingspatronen en toekomstschilderingen. De oudtestamentische eschatologie vormt veel meer een onderdeel van de openbaringsgeschiedenis die uitloopt op de komst en het werk van Jezus Christus. Hij is de vervulling van het oude verbond. Dat wil niet zeggen dat al de beloften in het Oude Testament geheel vervuld zijn. Het Oude Testament is in Christus wel principieel maar niet totaal en definitief vervuld. Daarom is ook het Nieuwe Testament dat in Christus aangevangen is 'boek der verwachting'.²⁵

Vanuit hoofdstuk 1.2 concludeerden we dat het Koninkrijk van God reeds in ons midden is door de dood en opstanding van Christus. Vervolgens wordt nu de scheiding tussen Israël en de volkeren opgeheven en wordt het Evangelie verkondigd aan de gehele wereld. Op de vraag van de discipelen wanneer het Koninkrijk van God ten volle zal aanvangen, geeft Jezus Zijn discipelen het antwoord dat hun dat niet toekomt om te weten. Zelfs de engelen die in de hemel zijn en de Zoon weten niet van het tijdstip (Mark. 13:32). Christus' leerlingen krijgen alleen de opdracht om heen te gaan en het Evangelie te verkondigen aan alle volkeren.

De apostel Petrus krijgt ook te maken met een dergelijke vraag, alleen dan wordt er gespot: "Waar is de belofte van Zijn toekomst? Want van dien dag, dat de vaders ontslapen zijn, blijven alle dingen alzo gelijk van het begin der schepping", 2 Petr. 3:4. Het antwoord van Petrus luidt: "Bij de Heere is één dag als duizend jaar en duizend jaar als één dag. De Heere vertraagt de belofte niet, (gelijk enigen dat traagheid achten), maar Hij is lankmoedig over ons, niet willende dat enigen verloren gaan, maar dat zij allen tot bekering komen", 2 Petr. 3:8,9. In Romeinen 11:25 schrijft Paulus iets dat overeenkomt met wat Petrus schrijft: "... dat de verharding voor een deel over Israël gekomen is, totdat de volheid van de heidenen zal ingegaan zijn." Zo komen we weer terug bij de woorden die

²² Prof. dr. H.G.L. Peels, *Eschatologie in het Oude Testament, Eschatologie, Handboek over de christelijke toekomstverwachting*, Prof. dr. W. van 't Spijker (red.), Kampen 1999, p. 9.

²³ Prof. dr. E. Jansen Schoonhoven, *Variaties op het thema zending*, Kampen 1974, p. 30.

²⁴ Dr. J. Verkuyl, *Inleiding in de nieuwere zendingwetenschap*, Kampen 1975, p. 232-233.

²⁵ Prof. dr. H.G.L. Peels, *Eschatologie in het Oude Testament, Eschatologie, Handboek over de christelijke toekomstverwachting*, Prof. dr. W. van 't Spijker (red.), Kampen 1999.

Jesus sprak aan zijn discipelen: "En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de gehele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken; en dan zal het einde komen", Mattheüs 24:14.

"Precisely in the period to which we belong, between the resurrection and the return of Christ, it is the duty of the Church to go out 'into all the world, and preach the Gospel to every creature', looking towards the end."²⁶ Jezus Christus heeft door Zijn opstanding uit de dood de overwinning behaald op de macht van de duisternis die de mensheid in haar greep houdt. Overwinningsboodschappers, 'evangelisten' worden uitgezonden om deze overwinning in de gehele wereld bekend te maken. Deze verkondiging van het Evangelie is voluit heilsgebeuren, maar ook eschatologisch gebeuren. Door de bekering van zondaren heerst Gods heerschappij in het leven van de gelovige. Paulus schrijft dat de gelovige de strijd moet voeren tussen vlees en Geest, tussen ongeloof en geloof. Daarom zijn we nog niet toe aan de theologia gloriae, maar mogen we ons verheugen in de theologia crucis. (Het 'reeds' aanwezig zijn van Gods Koninkrijk, maar wat echter 'nog niet' tot zijn volheid gekomen is.) Dit is het karakter van de eschatologische tijd van de zending. Het zijn "de laatste dagen" zoals Petrus zegt in Handelingen 2, waarin de Heilige Geest wordt uitgestort en het Evangelie de wereld ingaat²⁷. Zowel Oscar Cullmann²⁸ als Prof. dr. A.A. van Ruler²⁹ stellen dat de zending van de Kerk in de wereld om het Evangelie te verkondigen behoort tot één van de eindtijdtaken. De zogenaamde eschatologische rede van Jezus in Markus 13 en Mattheüs 24 laat ons dit zien:

"En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de gehele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken; en *dan zal het einde komen*", Mattheüs 24:14.

"En het Evangelie moet *eerst* gepredikt worden onder al de volken", Markus 13:10.

Het gaat om de tekenen der tijden als tekenen van het einde. Daaronder behoort ook het teken van de zending. Deze dingen *moeten* alle *eerst* geschieden. Wij zijn geneigd om onderscheid te maken tussen de tekenen der tijden die in beide evangeliën genoemd worden. De verkondiging van het Evangelie wordt door ons gemakkelijk anders gekarakteriseerd, dan de tekenen zoals ons die in beide gedeelten genoemd worden: verleiding door valse messiassen; oorlogen; aardbevingen; hongersnoden; vervolgingen om Christus' wil, wat overigens getuigenis inhoudt; verraad; verduistering van de zon, vallende sterren etc. Zending wordt dan getypeerd als het enige positieve teken. Die onderscheiding vinden we niet terug in Mattheüs 24 en Markus 13. Ook in Openbaring 6 verkeerd het witte paard in gezelschap van het rossige, zwarte en het valse paard. Wat hebben al de tekenen die in Mattheüs en Markus vermeld staan met elkaar gemeen? Cullmann: "It is also a divine 'sign' (or 'promise') of the end, and, as a final offer of salvation, it runs parallel with all those horrors, which are indeed connected with the evil in man"³⁰ Het gaat dus aan op het einde: Christus' wederkomst en daarmee het Koninkrijk van God. Zending beoogt de bekendheid van het Evangelie onder al de volken tot behoudenis. Toch heeft zending ook iets negatiefs: zij ondermijnt deze wereld, omdat zij haar einde nabij brengt. Zij voert een agressie uit op het heidendom, roept de wereld op tot boete en ommekeer, opdat in de Naam van Jezus Christus alle knie zich voor Hem zal buigen (Filippenzen 2:10,11)³¹. Dit eschatologisch moment in de zendingsarbeid wordt door Paulus in Efeze 1:10 duidelijk vermeld. Hij schrijft daar dat God in Christus Zich had voorgenomen "om in de bedeling van de volheid van de tijd wederom alles tot één te vergaderen in Christus, beide wat in den hemel is en wat op de aarde is." Gods bedoeling met de wereld is om alles onder één hoofd, dat is Christus samen te vatten. De voorbereiding daarvan is het zendingswerk.

Hiermee heb ik aangetoond dat zending plaats zal vinden als teken van de eindtijd. Andersom kan ook worden gezegd dat het Koninkrijk van God niet zal aanbreken voordat de afval gekomen is en de mens der zonde is geopenbaard (2 Thess. 2:1-12). In die zin ontdekt de prediking van het Evangelie

²⁶ W.D. Davies en D. Daube, *The background of the New Testament and its eschatology*, Cambridge 1956, hfdst. 21, p. 413.

²⁷ Prof. dr. E. Jansen Schoonhoven, *Variaties op het thema zending*, Kampen 1974, p. 41.

²⁸ W.D. Davies en D. Daube, *The background of the New Testament and its eschatology*, Cambridge 1956, p. 409-421.

²⁹ D. A.A. van Ruler, *Verwachting en voltooiing, een bundel theologisch opstellen en voordrachten*, Nijkerk 1978, hfdst. 6, p. 82.

³⁰ W.D. Davies en D. Daube, *The background of the New Testament and its eschatology*, Cambridge 1956, p. 416.

³¹ Dr. A.A. van Ruler, *Verwachting en voltooiing, een bundel theologische opstellen en voordrachten*, Nijkerk 1978, p. 82-83.

de antichrist. Vanuit de synoptische passages in Markus 13:10-14 en Mattheüs 24:13-15 ontdekken we dat de antichrist zal verschijnen en velerlei verwoestingen zal aanrichten om de kerk schade te berokkenen. Maar in de dagen na de verdrukking, zullen zij de Zoon des mensen zien, komende op de wolken met grote kracht en heerlijkheid. En alsdan zal Hij Zijn engelen uitzenden en zal Zijn uitverkorenen bijeenvergaderen uit de vier winden, van het uiterste der aarde, tot het uiterste des hemels.

Hieruit kunnen we de conclusie trekken, dat zending gekeerd is naar het einde. De verwachting is nu gericht op de voleinding van al de dingen. Zending en de voleinding van de wereld worden door Jezus tezamen genoemd (Matth. 24:14). Zij horen bij elkaar. Daarom kan gezegd worden dat zending een voluit eschatologisch gebeuren is.

Hoofdstuk 2: Het Puritanisme

2.1 Naam en definitie

De benaming 'puritanisme' komt van het Latijnse woord 'purus', wat zuiver betekent. Een grote groep Engelse protestanten wilde de Anglicaanse kerk verder zuiveren van al de vereiste regels die door de regering werden opgelegd en bol stonden van allerlei Roomse gebruiken en tradities.

De naam 'puritein' komt ca. 1565 in gebruik³², maar wordt dan als satirisch scheldwoord gebruikt; het impliceerde eigendunk, huichelachtigheid en vitterigheid.

Gaandeweg werd het etiket 'puritein' met een zekere waardigheid gedragen en al spoedig stond deze naam voor een richting, zelfs een partij binnen Engeland. Later werd het een verzamelnaam voor Engelse, Schotse en Amerikaanse theologen die stredden voor de hervorming van de kerk naar het Woord van God en grote nadruk legden op de heiliging van het christelijke leven.

Het puritanisme kunnen we definiëren als de beweging in Engeland in de zestiende en zeventiende eeuw, die een verdere reformatie en vernieuwing nastreefde binnen de Anglicaanse Kerk van Engeland³³.

2.2 Ontstaan van het Puritanisme

Het puritanisme is ontstaan vanuit Engeland en is daarom niet te beschouwen als een planting van buitenaf. Ze is ontstaan vanuit een lange geschiedenis die terug gaat tot in de Middeleeuwen³⁴. Bepaalde voor-reformatorische bewegingen zoals die van John Wyclif³⁵ en het met hem verband houdende Lollardisme, zijn van grote invloed geweest als voorbereiding op de hervorming binnen de kerk en staat van Engeland³⁶. De precieze aanvang van het puritanisme is moeilijk weer te geven. M.M. Knappen schrijft in zijn openingszin van zijn werk over *Tudor Puritanism*³⁷: "De geschiedenis van het puritanisme kan het beste begonnen worden in 1524." William Tyndale besloot dat jaar Londen te verlaten om in Duitsland een Engelse vertaling van de Bijbel te schrijven en dat zonder toestemming van de bisschoppen. Toch mogen we zeggen dat de puriteinse beweging zich pas werkelijk uitte toen in 1559 de 'Act of Uniformity' voorgeschreven werd. In die tijd regeerde Elizabeth I, die de puriteinse beweging wantrouwde, omdat de puriteinen pogingen waagden om met politieke middelen noodzakelijke veranderingen op het gebied van kerkstructuur en eredienst door te voeren. De puriteinse beweging vond dat er aan alle machtsmisbruik een einde moest komen en dat het volk weer een plaats zou krijgen onder de betrouwbare Woordverkondiging. Zo groeiden vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw de tegenstellingen binnen de Anglicaanse kerk, evenals in geheel Europa door de voortdurende dreiging van de rooms-katholieke machten van Frankrijk en Spanje. Tijdens de regeringsperiode van Elizabeth uitte zich deze dreiging in de godsdienstoorlogen in bijvoorbeeld de Nederlandse gewesten en in Frankrijk o.a. tijdens de zogenaamde Bartholomeüsnacht (1572)³⁸.

Wat de Anglicaanse kerk betreft: als hoofdlijn kunnen de 'episcopalen' en de 'puriteinen' onderscheiden worden. De episcopalen aanvaardden de Act of Uniformity en daarmee de bisschoppelijke hiërarchie waarbij de koning de *supreme governor* (opperste bestuurder in tegenstelling tot *supreme head* dat 'opperste hoofd' betekent³⁹) was en zij legden meer nadruk op de sacramenten. De puriteinen stonden kritisch tegenover deze hiërarchische structuur en de gewaden van de geestelijken. Zij legden de nadruk op de verkondiging van het Woord.

Zó gezien zetten zich de gedachten van John Wyclif en zijn aanhangers (de Lollarden) voort in het puriteinse ideaal: de hervorming van de Kerk en de heiliging van het christelijke leven in handel en wandel. Daarbij kende men slechts één gezag: de Bijbel. Noch burgerlijke noch kerkelijke gezagsdragers hadden volgens de puriteinen de autoriteit om iets toe te voegen in wat men meende aan te treffen in het Nieuwe Testament. De puriteinen zagen in het Nieuwe Testament de

³² Volgens de bekende kerkhistoricus Thomas Fuller, W. van der Zwaag, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, p. 121.

³³ J.I. Packer, *Geen zee te hoog. De actualiteit van het puriteinse ideaal*, p. 37.

³⁴ W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 125.

³⁵ Engelse bijbelvertaler die leefde in de veertiende eeuw. Hij zond zgn. "poor preachers" twee aan twee uit (naar Luk.10), om het Evangelie in de landstaal te verkondigen: lollarden.

³⁶ Zie hiervoor W. van der Zwaag, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, p. 39 en W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 21-23, 125-126.

³⁷ M.M. Knappen, *Tudor Puritanism. A Chapter in the History of Idealism*, Chicago 1963, p. 3.

³⁸ W.J. op 't Hof, *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 33.

³⁹ Zie hiervoor W. van der Zwaag, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, p. 92 en W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 33-34.

fundamentele grondslag van de kerkregering⁴⁰. Dat was dan ook meteen de reden waarom men de episcopale structuur afkeurde en graag wilde vervangen door een presbyteriaanse kerkstructuur. Hun standpunten veroorzaakten geregeld conflicten met de kerkelijke gezagshebbers.

Onder de regeringsperiode van Elizabeth, kwamen de ballingen die onder Maria (ook wel Bloody Mary genoemd) gevlucht waren naar het vaste land, weer terug. Zij namen de reformatorische ideeën en ervaringen mee, in de hoop om ze in de nieuwe situatie in Engeland in praktijk te kunnen brengen. Beslissend werd de Convocation van bisschoppen die in 1562 bijeenkwam. Opnieuw werd de 39 artikelen tellende geloofsbelijdenis (die enigszins overeenkomt met de Augsburgse Confessie) vastgesteld. Ook dienden de puriteinsgezinden een nieuw voorstel in tijdens de Convocation, met als doel de Anglicaanse kerk verder te hervormen. De afwijzing van dit voorstel luidde de minderheidspositie van het puritanisme binnen de Anglicaanse kerk in.⁴¹

Concluderend kunnen we zeggen dat de puriteinen bezorgd waren over de bemoeienis van de overheid met kerkelijke aangelegenheden. Politieke ambities overschaduwden daardoor gemakkelijk de geestelijke agenda. De puriteinen waren daarbij overtuigd dat de kerk en het geestelijke leven van de mensheid door God Zelf bestuurd werd.

Het puritanisme beperkte zich niet alleen tot het 'gewone volk' of de 'arbeiders'. Zij werd breed gedragen. De puriteinse beweging stond bekend om haar trouwe plichtsbetrachting, met name ook de puriteinse geestelijken die in hun ambtsbediening zeer trouw waren. Onder de landadel, de 'gentry' waren er velen die puriteins gezind waren. Door de positie die zij innamen, had de kerkelijke leiding niet de mogelijkheid om haar eigen geestelijkheid volledig onder controle te krijgen.⁴²

Zo heeft het puritanisme door de jaren heen een enorme groei meegemaakt. De grootste uitbreiding genoot het puritanisme onder het bewind van Cromwell, een puriteins landedelman. De aartsbisschop van Canterbury, William Laud, nam rigoureuze maatregelen tegen het puritanisme. Een ware burgeroorlog en revolutie kwam op gang. Een breed spionagenetwerk stond Laud ten dienste, om de haarden van het puriteinse verzet uit te roeien. Het leger van Karel I deed meerdere aanvallen op de puriteinen. Velen weken uit naar Amerika alwaar zij kolonies stichtten, gegrondvest op hun theocratische puriteinse idealen. In deze Burgeroorlog (1642-1648) trad Cromwell in het daglicht. Onder hem boekte het puritanisme grote voortgang en kon de beweging zich ten volle ontplooiën. Na Cromwell's sterven brak helaas weer de strijd tegen de puriteinen los. Als het puritanisme niet méér geweest zou zijn dan alleen een politieke revolutie, dan had dit het einde van het puritanisme kunnen betekenen. Karel II verdreef bijna tweeduizend waardevolle mannen in de Kerk uit hun bedieningen. Het puritanisme werd door de vervolging en de politieke nederlaag niet vernietigd, maar veranderd en ging over in een radicaal godvruchtig leven, onafhankelijk van de Anglicaanse kerk. Zij overleefde de lange periode van vervolging onder de regering van Stuart, maakte het herstel van oude vrijheden mee tijdens de 'Glorious Revolution' in 1688 en mondde uit in de grootschalige zendingsbeweging van de engelse 'Nonconformity' (zij die zich weigerden te conformeren met de Anglicaanse kerk) gedurende het Victoriaanse tijdperk.

2.2 Kenmerken van het Puritanisme

We kunnen zeggen dat het puritanisme is voortgekomen uit drie belangrijke elementen: het nieuwtestamentische patroon van persoonlijke godsvrucht en vroomheid, zuivere leer en een goed geordend kerkelijk leven⁴³. William Ames, een groot leider binnen de beweging, definieerde theologie eens als "de leer van het leven voor God". De heiliging van het leven door de omgang met God, waarin niet de mens maar God centraal staat, was de gerichtheid van de rechtgeaarde puritein. IJzeren discipline vermengde zich met vurige toewijding, en dat behoedde de puriteinen enerzijds voor onbestendige mystiek en anderzijds voor een wereldse religie. Dit wonderbaarlijk huwelijk van wet en genade was één van de opmerkelijke kenmerken van de puriteinse godsvrucht.

William Ames

⁴⁰ W. van der Zwaag, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, p. 74.

⁴¹ W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 34-35.

⁴² Prof. dr. W. van 't Spijker e.a., *De Synode van Westminster, 1643-1649*, p. 22.

⁴³ P. Lewis, *The genius of Puritans* (Uit: karakter en koers van het engelse Puritanisme, vertaald door E.A. Bos en G.J. Noorman).

De puriteinen herkennen we aan hun grote eerbied voor het Woord en de daarop gestoelde geloofsleer van de verdorvenheid van de mens, de verkiezing door God en de verzoening in Christus. Daarbij werd de zonde gepredikt als de wortel van alle ellende die leeft in het hart van de zondaar, opdat de genade en verzoening door Christus meer zou schitteren. In hun prediking en geschriften roepen de puriteinen de mensen op tot geloof en bekering en doen beroep op de Geest en genade van God.

De puriteinse vroomheid was in de grond van de zaak eschatologisch van aard. "De puriteinse hoop richtte zich op de toekomst, niet alleen omdat zij in het heden een onbevredigd gevoel aantrof, maar vooral, omdat het geloof en de liefde haar een voorsmaak hadden gegeven van hetgeen de Heere heeft weggelegd voor degenen die Hem vrezen. Het koninkrijk waarvan zij deel uitmaakten onder het gezag van Christus, hier en nu, gaf inhoud en vulling aan hun gebed om de komst ervan in volmaakte heerlijkheid. Dan zou de eeuwige sabbat voor hen aanvangen, waarvoor het gehele leven een permanente voorbereiding moest zijn."⁴⁴

⁴⁴ W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 270.

Hoofdstuk 3 De 'puritein' Jonathan Edwards

3.1 Levensbeschrijving

Jonathan Edwards werd in 1703 in de staat Connecticut in Oost-Windsor geboren. Het was een afgelegen gebied waar de Connecticut-rivier doorheen stroomde en die Windsor in tweeën deelde in een westelijk- en oostelijk deel. In dit afgelegen oostelijk deel dat tegen de staat Massachusetts aanligt, was zijn vader Timothy Edwards predikant. Jonathan groeide op in een puriteins milieu waarin respect is voor het heilige. Onuitwisbaar zijn de tijden van opwekking in zijn ziel gegraveerd⁴⁵. Zo bouwde hij samen met zijn vrienden in het moeras een hut om te bidden. Toch zegt hij later dat deze emoties waardoor hij in zijn kinderjaren werd bevangen, geen tekenen van heilbrengende genade waren. Later werd Jonathan in het bijzonder beïnvloed door de theologie en levensopvattingen van Thomas Hooker (1586-1647), diens schoonzoon Thomas Shepard (1605-1649), John Cotton (1584-1652) en John Davenport (1597-1670), de stichters van New England. Nadat in Engeland onder het strenge bewind van Jacobus I (1603-1625) en zijn zoon Karel I (1625-1649) de strijd tegen de puriteinen losbarst, wijken zij uit naar Amerika waar zij kolonies stichten die op de theocratische puriteinse idealen zijn gegrondvest. Zo ontstaat een puriteinse samenleving waarin ook Jonathan Edwards opgroeide, zij het vele jaren later.

De Kerk waartoe de Edwards behoorden, was er een van het congregationalistische type. Dat wil zeggen onafhankelijk en zonder het gezag van bijvoorbeeld een synode. Deze wijze van kerk-zijn ontstond in Engeland in de puriteinse eeuw (1560-1660) en werd in de verklaring van 1658 vastgelegd, vlak voor de 'great ejection' (grote uitzetting van 2029 predikanten of bij universiteit betrokken personen⁴⁶) in 1662 onder het bewind van Karel II⁴⁷.

Jonathan was bijna dertien toen hij zijn thuis verliet om te studeren aan het Yale College te New Haven. Hij had een grote interesse voor de wetenschap. Door zijn intellectuele instelling kreeg hij moeite met de leer van Gods soevereiniteit en de leer van de uitverkiezing. Rond zijn zeventiende jaar kreeg hij hierover rust en, zo schrijft Edwards later, kreeg hij deel aan de nieuwe geboorte⁴⁸. Edwards is 19 jaar als hij als kandidaat in New York begint met regelmatige preekarbeid. Zijn aandacht is daarbij gericht op de geestelijke dingen waarbij hij een grote betrokkenheid heeft op Gods Koninkrijk. Hij leest daarbij de krant om de voortgang van dit rijk te traceren⁴⁹. Deze tijd kenmerkt zich door de perioden van geestelijke dorheid en innerlijke toewijding aan God. In 1723 komt Edwards weer terug in Oost-Windsor, waarna hij in september zijn Master of Arts- studie afrondt. Hij neemt de benoeming tot studiementor te New Haven aan. In september 1725 wordt hij drie maanden ernstig ziek.

In 1727 werd hij tweede voorganger van de grote kerk van Northampton in Massachusetts. Zijn grootvader Salomon Stoddard was hier al predikant sinds 1669. Twee jaar na zijn bevestiging als predikant stierf de oude Stoddard, zodat hij alleen de 200 gezinnen tellende gemeente en ongeveer 2000 inwoners tellende stad moest dienen. Ondertussen trad hij in het huwelijk met Sarah Pierrepont, waaruit elf kinderen voortkwamen. Edwards was bezorgd over de geestelijke toestand van zijn gemeente. Met name bij de jongelui zag hij een steeds grotere hang naar het wereldse. Zijn gemeente zag hij als het dal van de dorre doodsbeenderen en zijn gebed was dan ook vurig of God er nieuw leven in zou blazen. In 1732 tot 1735 zag hij een verhoging op zijn gebed, doordat zeer velen tot bekering kwamen. Een ware opwekking kwam op gang die zich herhaalde in 1740 tot 1742. Vanaf 1743 kreeg Edwards moeilijkheden in zijn gemeente, waarna hij in 1750 uit zijn ambt werd gezet. In tegenstelling tot Stoddard wilde Edwards het oude gebruik van het afleggen van geloofsbelijdenis als voorwaarde om aan het Avondmaal deel te nemen, herstellen.⁵⁰ Hierin kreeg hij echter geen bijval.

⁴⁵ Opwekking is voor Jonathan het centrale thema van zijn leven, G.S. Glaghorn, *Introduction*, 6.

⁴⁶ W. van der Zwaag, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, p. 296.

⁴⁷ H. Bakker, *Draads en tegendraads, leren van de puriteinen*, Zoetermeer 2006, p. 28.

⁴⁸ Dr. W. van Vlastuin, *De Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2005, p. 51.

⁴⁹ Dr. W. van Vlastuin, *De Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2005, p. 52. Zie ook Jonathan Edwards, (Yale) 16,797 "I used to be enger to read public news-letters, mainly for that end; to see if I could not find some news favourable to the interest of religion in the world."

⁵⁰ "Stoddard stelde zich op het standpunt dat onbekeerden met een zuivere levenswandel ook mochten deelnemen aan het Heilig Avondmaal. Alleen God kent het hart. Het komt een mens, al dan niet predikant, niet toe te oordelen over iemands geestelijke staat", W.J. op 't Hof e.a., *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, p. 118.

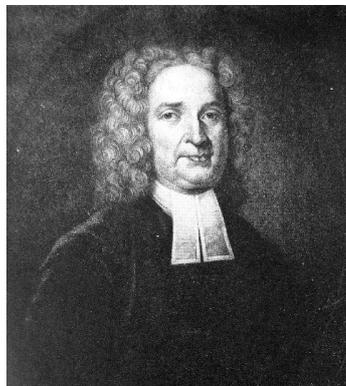
Edwards vertrok naar een zendingpost onder de indianen in het grensgehucht van Stockbridge. Hier schreef hij zijn verhandelingen over de *'Freedom of the Will'* (*Vrijheid van de wil, 1754*) en *'The Great Christian Doctrine of Original Sin'* (*De erfzonde 1758*). In 1757 werd hij benoemd tot rector van het Princeton College. Hij preekte op 8 januari 1758 afscheid bij de indianen waarna hij de reis maakte naar Princeton. Daarbij liet hij zich inenten tegen pokken, wat teveel werd voor zijn zwakke gestel. 22 maart sprak hij zijn laatste woorden: "Trust in God, and you need not fear". Korte tijd later stierf ook zijn dochter en vrouw.

3.2 Kenmerken van zijn opwekkingsprediking

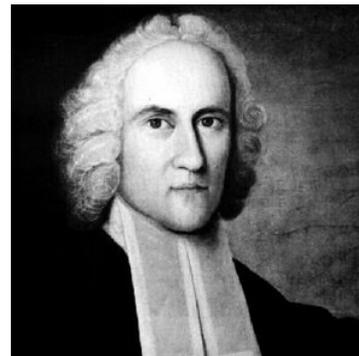
Jonathan Edwards was een echte puritein in zijn leerstellige overtuigingen. Vanuit het Sola Scriptura preekte hij zonde en genade, rechtvaardiging en heiliging, zegen en vloek, hemel en hel. Gods voorzienigheid en zijn verkiezende liefde waarmee hij in zijn jonge jaren zo'n moeite had, vormden een heuse hoeksteen, waarop zijn prediking gefundeerd was. Hij predikte vanuit God. God kan iedereen voorbij gaan in het bewijzen van genade. Als wij God laten roepen, dan mag God ons laten roepen. Als wij vrijwillig voor satan kozen, is God niet verplicht ons te verlossen. Zo krijgt Gods soevereiniteit tegen de achtergrond van de gevallen mens een extra diepe dimensie. Veel van de piëtistische vroomheid vinden we dan ook terug in het leven en in de werken van Edwards. Jonathan Edwards bedoelt door de prediking van Gods soevereiniteit zondaren niet te ontmoedigen, maar wel te verootmoedigen⁵¹. Jonathan Edwards preekte hartdoorzoekend en stelde de zonde aan de kaak, waarbij hij alle schijnvroomheid ontmaskerde. Juist in tijden van geestelijke opwekking was er ook het onkruid dat eveneens krachtig opgroeide onder het koren. De goddeloze ontmaskerde hij door zijn scherpe prediking, waaronder het verwonde hart vertroosting vond in het werk van Christus. Het werk van de Geest liet hij daarbij niet onaangeroerd. De Geest die harten vernieuwt en in gemeenschap brengt met Christus.

Salomon Stoddard

John Cotton

Jonathan Edwards

⁵¹ Dr. W. van Vlastuin, *De Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2005, p. 65.

Hoofdstuk 4: Het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards.

In het nu volgende hoofdstuk wil ik onderzoeken welke rol de eschatologie c.q. toekomstverwachting speelt in de zendingsarbeid van Jonathan Edwards. Edwards kende een grote belangstelling voor zending vanwege zijn betrokkenheid op de Great Awakening en zijn zendingswerkzaamheden onder de Indianen. Edwards is geen theoreticus, maar een practicus en een ervaringsdeskundige. Te midden van de vercommercialisering en verruwing van de maatschappij in zijn dagen, bleef Edwards geloof in het koningsschap van Christus staande. God Zelf zou ingrijpen en het koningsschap aan Christus geven. Ook was hij er stellig van overtuigd dat voorafgaand aan Christus' koningsschap, de kerk een tijd van grote opwekking zou doormaken en zielen toegebracht worden tot het Koninkrijk van God. Die tijd was volgens Edwards zeer nabij. De opwekkingen waren daar duidelijke tekenen van.⁵² Zo was hij niet alleen op de hoogte van voortgaande godsdienstige ontwikkelingen in zijn eigen omgeving, maar had hij ook een enorme belangstelling voor Gods werk in Europa en wereldwijd. Meerdere theologische werken verschenen van zijn hand. Twee daarvan wil ik met name noemen die van belang zijn geweest voor mijn onderzoek.

4.1 The History of Redemption

In dit uitgebreide werk van dertig preken die Edwards van maart tot augustus 1739 hield, geeft hij het werk van de verlossing uitvoerig weer.⁵³ In feite is deze serie één grote preek over Jesaja 51:8: "... maar Mijn gerechtigheid zal in eeuwigheid zijn, en Mijn heil van geslacht tot geslachten."⁵⁴ Hij is er nooit toegekomen om zijn preken te publiceren. Waarschijnlijk herschrijft Edwards' zoon Timothy op voorstel van John Erskine zijn preken, waarna Edwards' werk bekendheid kreeg. De centrale leer welke Edwards behandelt, is het werk van de verlossing die God uitvoert vanaf de val van Adam tot aan het einde van de wereld om de kerk te dragen naar de overwinningsezege. Het werk kent drie hoofddelen. In het eerste deel beschrijft hij de geschiedenis van Gods heil tot aan de komst van Christus. In het tweede deel behandelt Edwards de Persoon en het werk van Christus en het derde deel omvat de tijd van Pinksteren tot de wederkomst van Christus.

Zijn preken waren niet bedreigend, maar zoals bijna al zijn andere preken: bijbels en vaak ethisch van karakter. Zijn eenvoudige en uitvoerige manier van redeneren overtuigde mensen van hun nood en ellende. Met een rustige stem en een enkel handgebaar was hij bekwaam om de diepte en de afhankelijkheid van de mens ten opzichte van God en Zijn genade te benadrukken, maar ook van Gods bewogenheid met verloren zondaren. Gedurende zijn bediening kreeg Edwards een steeds grotere betrokkenheid op het koningschap van Christus en de verlossing van de mens. Wanneer Edwards gebeurtenissen uit het verleden las, vond hij dit het meest aangenaam, namelijk wanneer hij vanuit de geschiedenis het Koningschap van Christus zag naderen. Zijn gemoed werd meer dan eens bekoord vanwege de geschreven beloften en profetieën die gericht zijn op de toekomstige glorierijke aanwezigheid van Christus' Koninkrijk op aarde.⁵⁵ In zijn geschrift 'The History of Redemption' spitst het daarop toe: De verlossing en redding van zondaren en het koningschap van Christus; Zijn triomftocht met Zijn kerk naar de overwinningsezege.

4.2 An Humble Attempt

Een tweede werk van Jonathan Edwards waarvan ik gebruik maak is "A Humble Attempt". In de nadagen van de opwekking riep Edwards alle christenen op tot eenparig gebed. Zelf onderhield hij vanuit Northampton een intensieve briefwisseling met verschillende Schotse geestverwanten die ook te maken hadden met de moeilijke en verwarrende politieke situatie onder prins Karel Edward in 1745⁵⁶. In oktober 1748 noemde hij zijn Schotse geestverwanten: "Die verenigd zijn in een

⁵² Henk Bakker, *Draads en tegendraads, leren van de puriteinen*, Zoetermeer 2006, p. 120.

⁵³ Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 286, 294, Dr. W. van Vlastuin, *de Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 92.

⁵⁴ *SV 1637*.

⁵⁵ Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 287-288.

⁵⁶ Henk Bakker, *Draads en tegendraads, leren van de puriteinen*, Zoetermeer 2006, p. 45-48.

gemeenschappelijk gebed tot hun troost, tot lofprijzing en bemoediging". Dit zogenaamde Concert of Prayer was toen erg actueel geworden.

De wortels van deze Prayer Union (gebedsunie) liggen bij James Robe uit Kilsyth, die met een aantal predikanten in 1744 smeekte om de herleving van de ware godsdienst in alle delen van het christendom en of God de gehele aarde zou vervullen met Zijn heerlijkheid. Op afgesproken dagen kon iedereen bidden, individueel of in gemeenschappelijk verband in de vorm van gebedssamenkomsten. De groep predikanten die het initiatief van het Concert Prayer genomen had, stelde voor om voorlopig twee jaar in het gezamenlijk bidden te volharden. Ook alle gemeenteleden werden gevraagd om de zaterdagavond en de zondagmorgen hieraan te besteden. Edwards, die zo enthousiast was over deze gebedsbeweging, sloot zich bij hen aan. De twee jaren verstreken, waarop twaalf predikanten voorstelden om hier nog zeven jaar aan toe te voegen. Edwards riep alle gelovigen in Amerika en daarbuiten op om de Schotten na te volgen in het aanhoudend bidden voor de herleving van het Christelijk geloof en de uitbreiding van Gods wereldwijde Koninkrijk. Een serie preken werd door hem gehouden, (over Zacharia 8:20-22) waarbij hij zich richtte op de bevordering van het gemeenschappelijk gebed, die hij al spoedig onder een titel van 187 woorden, in 1747 uitgaf: *A Humble Attempt: to Promote Explicit Agreement and Visible Union of God's people Trough the World, in Extraordinary Prayer, For the Revival of Religion and the Advancement of Christ's Kingdom on Earth, Pursuant to Scripture Promises and Prophecies Concerning The Last Time...*⁵⁷

Het werk bestaat uit drie delen. In het eerste deel geeft Edwards uitleg over de tekst en geeft hij informatie over het Schotse gebedsvoorstel. In het tweede deel geeft hij zijn positieve eschatologisch verwachting weer. Hij beschrijft dat de bloeiperiode van de kerk nog niet is aangebroken, maar dat hier aanhoudend voor gebeden moet worden. Dat doet hij met verwijzingen naar de Schrift waarin de noodzaak van het gebedsleven op de komst van Gods Koninkrijk is gericht: Uw koninkrijk kome...

In het derde deel gaat hij in op tegenwerpingen, bijvoorbeeld op de vraag of deze gebedsunie niet bijgelovig of voorbarig is. Opnieuw besteed hij aandacht aan de eschatologie als hij op de vraag ingaat of de val van de antichrist niet ver weg moet worden gedacht.⁵⁸

4.3 Edwards' eschatologische verwachting aangaande zending

4.3.1 *The History of Redemption*

Zending en eschatologie (toegespitst op de komst van Gods Koninkrijk) liggen voor Edwards op één lijn en kunnen niet los van elkaar gezien worden. Beiden vinden hun oorsprong in Gods raadsbesluit en voeren terug op Gods verlossingsplan. Wanneer dit verlossingsplan (dat door de Drie-enige God vòòr de zondeval is opgesteld) zal zijn voltooid, zal het einde van de wereld komen. Dit alles ligt volgens Edwards opgesloten in het woord "redemption" (verlossing), door Edwards gebruikt in engere en ruimere zin. In engere zin wordt de verlossing verworven en volbracht door de vernedering van Christus in Zijn verzoenend lijden en sterven. In ruimere zin omvat het al Gods werken van verlossing door de gehele wereldgeschiedenis (het gehele genadeverbond) en die Hij op Zijn tijd ten volle vervult.⁵⁹ De geschiedenis is de realisering van Gods eeuwige raad met als centrale aspect de "redemption". Edwards benadrukt dat de gehele geschiedenis aangaande de Kerk met haar ups en downs, in het kader van Gods verlossing staat. "Van geslacht tot geslacht" in Jesaja 51:8, betekent dan ook dat God zijn Kerk van het begin tot het eind zal dragen en verdragen, vanwege Zijn verlossingsplan met haar. Opmerkelijk is het dat Edwards de individuele bekering in dit kader ziet. Wanneer een persoon tot bekering en geloof komt, vindt Gods verlossingswerk in die persoon plaats. De individuele bekering is dan ook een type van het wereldomvattende perspectief van de "redemption". "De Geest werkt in het klein van het menselijk hart niet anders dan in het groot van de geschiedenis."⁶⁰ Het is als de steen die in het water valt. Waar de steen in het water valt ontstaan

⁵⁷ "Een ootmoedige poging om een openhartige overeenstemming en zichtbare vereniging van Gods kinderen te bevorderen in een buitengewoon gebed om een opwekking en de voortgang van het Koninkrijk van Christus op aarde in overeenstemming met de beloften van de Schrift en de profetieën over het laatste der dagen." Iain H. Murray, *The Puritan Hope, revival and the Interpretation of Prophecy*, Edinburgh 1971, p. 151-152.

⁵⁸ Dr. W. van Vlastuin, *de Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 161-162.

⁵⁹ Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 294.

⁶⁰ Dr. W. van Vlastuin, *de Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 97.

kringen die zich steeds wijder verspreiden. Zo staat de bekering van één mens in het grote geheel van Gods heilsplan met de wereld. Gods verlossingswerk vernieuwt, rechtvaardigt en verheerlijkt afzonderlijke zielen, waarbij dit persoonlijke verlossingswerk wordt opgenomen in het universele perspectief.

Het doel van de "redemption" heeft volgens Edwards vijf aspecten⁶¹:

- Dat iedereen zich voor Hem zal buigen, ook Gods vijanden (Filippenzen 2:10,11), zodat Gods goedheid uiteindelijk over alle onheil zal triomferen. Gods verlossingswerk ondermijnt dus het kwade van deze wereld (zie hoofdstuk 1) en de macht van satan.
- Gods doel van de verlossing is om alles wat vernield is door de zondeval te herstellen door Zijn Zoon, Jezus Christus.
- Om allen bijeen te brengen onder één Hoofd, Jezus Christus.
- Door het verlossingswerk wordt Christus volkomen geprezen, als de gezondene van de Vader.
- Door het verlossingswerk wordt God Drie-enig op het hoogst verheven.

Edwards tekent hierbij aan dat als het ontwerp van Gods voorzienigheid en Zijn plan tot verlossing al groot is, de verlossing zélf dit nog vele keren zal overtreffen. God brengt Zijn in zonde gevallen schepping weer terug tot het oorspronkelijke doel: de verheerlijking van God. De "creatie" van Gods plan van verlossing is als het bouwen van een huis. "Redemption" is het gebruik maken van dit plan, "redemption is using it".

Wanneer Edwards het heeft over drie perioden in de geschiedenis (namelijk die van de zondeval tot de menswording van Christus, vervolgens van de menswording van Christus tot aan Zijn opstanding en ten laatste de periode van Christus' opstanding tot Zijn wederkomst), dan moeten wij de laatste periode onderscheiden van de twee voorafgaande periodes. Dit heeft alles te maken met het gebruik maken van dit verlossingsplan.

Eerste periode:

Heel mooi beschrijft Edwards Gods heilshandelen vanaf de zondeval, wanneer God direct de moederbelofte meegeeft aan Adam en Eva als een eerste lichtstraal in de duisternis van zonde en schuld. Vervolgens laat Edwards zien dat dwars door de moeiten van het volk Israël, bijvoorbeeld de zondvloed, de torenbouw van Babel, de slavernij in Egypte en de reis naar het beloofde land Kanaän etc, God aanwerkt om Zijn volk voor te bereiden op de komst van het Koningschap van Christus. De Geest oefent hier grote invloed uit. Hij is de stuwende kracht achter dit plan van verlossing. Hij stuurt het aan op de komst van Christus en Zijn verlossingswerk.

Tweede periode:

De hoofdlijn van de tweede periode van Christus' menswording tot Zijn opstanding is dan ook het aanbrengen en verwerven van de verlossing. Enkele duizenden jaren zijn voorbijgegaan. De kerk van het Oude Testament geloofde in de belofte van de komst van de Messias Die verlossing zou aanbrengen. Bij Christus' komst en Zijn verlossingswerk krijgen de Oud Testamentische beloften aangaande de Messias, hun vervulling. Zijn vernedering, lijden en sterven is als de grootste voldoening voor onze zonden. Met Christus' lijden en sterven is het aanbrengen en de verwerving van onze verlossing compleet en voltooid.

Derde periode:

De laatste periode vangt hiermee aan, de periode tussen Christus' opstanding en het einde van de wereld. De verlossing is aangebracht, maar nu wordt dit uitgewerkt en gecompleteerd. Het Evangelie wordt gepredikt, de kerk mag gaan delen in Christus' verlossingswerk. Dit delen in het verlossingswerk, maakt dan ook het onderscheid tussen de eerste twee perioden en de laatste. Edwards geeft hier aan dat vanaf Christus' opstanding en de uitstorting van de Geest, het Koningschap van Christus is aangebroken. De kerk groeit en haar vijanden worden verstrooid, de verdieping van het christelijk geloof onder keizer Constantijn, de ondermijning van het Rooms-katholicisme en het Mohammedanisme, allen zijn aanwijzingen van het volle Koningschap van

⁶¹ Jonathan Edwards, *The History of Redemption, by Jonathan Edwards*, 1739, p. 214, Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 295.

Christus. Zijn Koninkrijk is reeds aanwezig en anderzijds nog niet ten volle. Dit gegeven doet de kerk verlangen naar het vreedrijk van Christus en de volkomen verlossing bij Christus' wederkomst.

Edwards beschrijft dat het Koningschap van Christus de wereld ondermijnt en ten einde brengt. Maar zoals ook de dagen voor Christus' geboorte zich kenmerkten door diepe geestelijke armoede, zo zal er ook een donkere periode voorafgaan aan de zegenrijke bloeiperiode voor de kerk. C.J Buijs tekent deze periode als 'de duisternis voor de dageraad'.⁶² Zo beschrijft de apostel Petrus dat er in het laatste der dagen spotters zullen komen, die naar hun eigen begeerlijkheden zullen wandelen (2 Petrus 3:3. Jezus Zelf spreekt over Zijn komst om Zijn uitverkorenen te bemoedigen, die tot Hem roepen dag en nacht, in Lukas 18:8 voegt Hij er aan toe: "Doch de Zoon des mensen, als Hij komt, zal Hij ook geloof vinden op de aarde?", hetwelk schijnt aan te duiden een grote overheersing van ongeloof, juist voor Christus' wederkomst om Zijn lijdende kerk te wreken. Uiteindelijk zal de Antichrist volkomen ten val gebracht worden. De macht van satan zal gebroken worden (hoewel hij zich niet zomaar laat verslaan) en het Evangelie zal geleidelijk aan steeds meer uitbreiden. Zoals de kinderen Israëls geleidelijk uit de Babylonische gevangenschap werden gevoerd, eerst de ene groep, en dan de andere, en geleidelijk hun stad en tempel herbouwden, zo zal ook de bekering van velen geleidelijk aan voltooid worden, door de prediking van het Evangelie en het gebruik van de normale genademiddelen. Sommigen zullen worden bekeerd en tot zegen zijn voor de bekering van anderen. Gods Geest zal eerst uitgestort worden om werktuigen te verwekken en vervolgens zullen deze werktuigen met zegen gebruikt worden. De ene natie zal na de andere natie verlicht worden en de valse Godsdienst zal vernietigd worden. Zoals de steen uit Daniël 2, die geleidelijk aan groeit, zo zal het Koninkrijk der hemelen zijn gelijk een mosterdzaad en zuurdesem, verborgen in drie maten meel (Mattheüs 13:31,32). Edwards ziet de val van de antichrist en de komst van het Koninkrijk gradueel, wanneer hij de geschiedenis overziet. De geschiedenis, of dit nu wereldgeschiedenis of heilsgeschiedenis is, wordt geplaatst in kader van het universele rijk van God.⁶³

Jonathan Edwards zag deze dingen reeds in zijn tijd gebeuren. De Antichrist in het gezicht van Rome en het concilie van Trente⁶⁴, in de verdraaiing van het Evangelie onder kerkelijke groeperingen, oorlogen etc. Maar aan de andere zijde ook de opmars van het protestantisme, de hervormingen die plaatsvonden in de leer en in de kerken van de Reformatie, de verbreiding van het Evangelie in Amerika en onder de indianen en vervolgens de geestesopwekkingen in New England, o.a. in Northampton. En tenslotte zag hij uit naar de vervulling van vele Bijbelse beloften aangaande het Joodse volk.⁶⁵

Romeinen 11:25 wordt hierbij vaak aangehaald: "Want ik wil niet, broeders, dat u deze verborgenheid onbekend zij (opdat gij niet wijs zijt bij uzelf), dat de verharding voor een deel over Israël gekomen is, totdat de volheid der heidenen zal ingegaan zijn. En alzo zal geheel Israël zalig worden; (...)" Bij veel oudvaders vinden wij de onhoudbare voorstelling, welke logischerwijs voortvloeit uit een verkeerde exegese van Romeinen 11:25, dat éérst de wereldvolkeren het Evangelie zal verkondigd zijn en de heidenwereld gekerstend zal moeten worden, alvorens de Joden weer aangenomen zullen worden. Tegelijk kunnen zij deze stelling niet volhouden, vanwege zoveel andere Bijbelteksten die ons van een doorwerkende kracht van het Evangelie over de hele wereld vertellen, ná de aanneming van de Joden. Tot een goed verstaan van Romeinen 11:25 dienen we twee andere bijbelgedeelten naast en bij Romeinen 11:25 te lezen: Lukas 21:24, "En zij zullen vallen door de scherpte des zwaards, en gevankelijk weggevoerd worden onder alle volken; en Jeruzalem zal van de heidenen vertreden worden, totdat de tijden der heidenen vervuld zullen zijn." En vervolgens Openbaring 11:2, "En laat het voorhof uit, dat van buiten de tempel is, en meet dat niet, want het is de heidenen gegeven; en zij zullen de heilige stad vertreden twee en veertig maanden." Louis Gausson zegt er in zijn verklaring van de profeet Daniël het volgende van: "De tijd van het beeld, de tijd der heidenen, zoals Jezus

⁶² C.J. Buijs, *Israëls aanneming, Het leven uit de doden*, Bleiswijk 1974, p. 164. De stelling, dat vlak voorafgaande aan de dageraad van het vreedrijk een stikdonkere nacht zal voorafgaan – ondanks alle schijn en vertoon van christenheid – vinden we eveneens bij de Nederlandse theologen zoals, Vitringa, Hellenbroek, van Lodensteyn, à Brakel en in de vorige eeuw vooral bij Ledeboer en Gausson.

⁶³ Dr. W. van Vlastuin, *De Geest van Opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 96.

⁶⁴ J. van den Berg, *Constrained by Jesus' Love, an Inquiry into the motives of the missionary awakening in Great Britain in the period between 1698 and 1815*, Kampen 1956, p. 84.

⁶⁵ J. van den Berg, *Constrained by Jesus' Love, an Inquiry into the motives of the missionary awakening in Great Britain in the period between 1698 and 1815*, Kampen 1956, p. 83.

Christus die genoemd heeft (Lukas 21:24), dat wil zeggen: de tijd waarin de heidenen Jeruzalem beheersen en met de voeten treden zullen, is begonnen onder de Chaldeeërs onder Nebukadnezar; vervolgens is hij voortgezet door de Perzen onder Cyrus en zijn opvolgers. Wanneer daarna het metaal van goud in zilver zal overgaan, zal hij door de Grieken, onder Alexander de Groote en zijn opvolgers, worden voortgezet; dan eindelijk, als het koper ijzer zal geworden zijn, zullen de Latijnen de plaats der Grieken innemen, om op hun beurt de wereld te regeren en het volk van God te onderdrukken." Als nu de volheid van de tijd(en) der heidenen zal ingegaan – zal vervuld – zijn, dan, en niet eerder, zal geheel Israël zalig worden. Dán als de heidenen, alle volken buiten Israël, voor altijd hun handen van Jeruzalem moeten terugtrekken, dán zal gans Israël zalig worden. Zó dienen wij Romeinen 11:25 te lezen en zo wordt ook duidelijk dat na Israëls aanneming, Jood én heiden massaal zich zullen buigen onder de scepter van Davids grote Zoon. Uit veel wat de oudvaders geschreven hebben, blijkt dat zij dit ook zó hebben bedoeld!⁶⁶

Uiteindelijk zal Christus komen als Rechter. Niemand zal in dat gericht achterblijven, maar ook niemand die verlost is door het geloof in Christus, zal verloren gaan. Doorslaggevend zijn dan de woorden: Komt binnen, gij gezegende, of gaat weg van Mij vervloekte...

Zending kán daarom niet los gezien worden van de eschatologie. Omdat zending de wereld ondermijnd en ten einde brengt. Door zending te bedrijven en het Evangelie te verkondigen komen mensen tot geloof (Romeinen 10:17). Zij worden verlost van hun zonden en schuld. Herschepping vind plaats en door het geloof wordt de oude mens afgelegd en vangt het nieuwe leven met Christus aan. Deze individuele verlossing wordt door Edwards in het kader van Gods universele plan gezet. Door de verbreiding van het Evangelie wereldwijd, wordt Gods kerk wereldwijd gebouwd. De Geest stuurt aan op de volkomen vervulling van Gods heilsplan. Daarbij worden mensen ingezet. Gods kerk draagt verantwoordelijkheid in het zendingswerk. Gods heilshandelen vind geen oorzaak in de mens, maar in God Zelf. God heeft liefde voor Zijn van Hem afgevalen schepping, liefde die eenzijdig is en alleen van Hem uitgaat. Dit gegeven vormt voor Edwards dan ook de hoeksteen waarop Gods plan van verlossing is gefundeerd.

Dit plan van verlossing eindigt bij het einde van deze bedeling, wanneer Christus op aarde Koning der koningen zal zijn en al de geslachten van de aarde in Hem gezegend zullen worden. Daaraan vooraf zal een grote strijd gevoerd worden door Christus en Zijn Kerk, maar de antichrist zal verliezen. Edwards verwacht niet dat de bloeitijd van de Kerk zal komen in de weg van een catastrofe⁶⁷. De donkere tijd vóór het millennium is niet toekomstig maar present. Volgens Edwards is de val van de antichrist begonnen vanaf de tijd van de Reformatie. Zijn rijk is wankelende. De meest donkere dagen zijn voorbij en de bloeitijd voor de Kerk wenkt. De joden zullen tot bekering komen, de islam zal verdwijnen, de tien stammen zullen worden verenigd met de twee stammen, alle geslachten van de aarde zullen in Hem gezegend zijn.⁶⁸ Nergens zal er meer leed zijn, want de aarde zal vol zijn van de kennis van de HEERE. (Jesaja 11:9)

De stuwende kracht achter de komst van dit Koninkrijk is de Geest en het Woord. The History of Redemption zal tot volkomen vervulling komen door de verkondiging van het Woord en de krachtige werking van de Geest. Daar ligt dus de verantwoordelijkheid van de kerk op aarde. Zij moet uitgaan en het Evangelie verkondigen. Want, "hoe zullen zij in Hem geloven, van Welken zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij horen, zonder die hun predikt? En hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden worden?", Romeinen 10:14-15. Door de geschiedenis heen, mogen we de werken van God zien die gericht zijn op de toekomst en die het Koninkrijk gradueel dichterbij brengen. Elke stap dichterbij het Koninkrijk van God, betekent ook weer een stap achterwaarts als het gaat om de macht van de Antichrist. Zo ondermijnd de prediking van het Evangelie de Antichrist, en brengt ze het Koninkrijk van God dichterbij. En als het over het uitdragen van het Evangelie gaat, dan is het God Die door de Heilige Geest mensen vervult met wijsheid en kracht om vurig het Koninkrijk van God te verkondigen over de gehele wereld, tot redding van zielen en de volheid van Gods Koninkrijk.

⁶⁶ C.J. Buijs, *Israëls aanneming, het leven uit de doden*, Bleiswijk 1974, p. 197-201.

⁶⁷ Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 308.

⁶⁸ Dr. W. van Vlastuin, *De Geest van Opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 97.

Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 300.

Het 'reeds' en het 'nog niet' van Gods Koninkrijk, is voor Edwards de spil van zijn eschatologische visie op zending. De graduele groei en komst van Gods Koninkrijk duiden op het 'reeds' aanwezige Koninkrijk van God op aarde en het uiteindelijke oordeel dat nog komen zal, duidt op het 'nog niet' volkomen Rijk van God. De totale vervulling van de Schrift is daar, wanneer de volheid van de tijd gekomen is. Maar voor die tijd...

"Grace is growing, growing to perfection. One day, in glory, the Kingdom of Christ in the soul will be complete. Precisely so is it in Northampton, ... in America, ... in the world, ... in all of history. Grace is growing, the kingdom is building, the waves of the Spirit are rising higher, the end is becoming reality."⁶⁹

4.3.2 *A Humble Attempt*

"Alzo zegt de HEERE der heirscharen: Nog zal het geschieden, dat de volken en de inwoners van vele steden komen zullen; En de inwoners der ene stad zullen gaan tot de inwoners der andere, zeggende: Laat ons vlijtig heengaan, om te smeken het aangezicht des HEEREN en om den HEERE der heirscharen te zoeken; ik zal ook heengaan. Alzo zullen vele volken komen, om den HEERE der heirscharen te Jeruzalem te zoeken, en om het aangezicht des HEEREN te smeken", Zacharia 8:20-22. Het zijn de woorden waaruit Edwards preekte en waardoor hij de gemeenten opriep tot gemeenschappelijk gebed. Het zijn profetische woorden over een toekomstige heerlijke voortgang van de kerk van God, waar volgens Edwards een overvloedige uitstorting van de Heilige Geest beloofd wordt, wanneer alle natiën de godsdienst zullen omhelzen. Voor Edwards was dit een reden om reikhalzend uit te zien naar de glorievolle toekomst van Gods Koninkrijk. Hier past geen pessimistische blik op de toekomst, hoewel Edwards wist van de tekenen der tijden die voorafgaan aan de volledige komst van het Koninkrijk. Maar hij laat zich leiden door 'A Biblical Theology of Dominion'⁷⁰, een 'Theologie van hoop', waarbij het Evangelie van het Koninkrijk de grote overwinnaar is en zal zijn. De reden waarom Edwards de bevordering van het gemeenschappelijk bidden steunt, is de heerlijkheid van de laatste dagen die nog niet gekomen zijn. Daarbij vormen voor Edwards de eerste drie beden van het 'Onze Vader' het uitgangspunt. De Heere is een Hoorder der gebeden. Het gaat om Zijn eer en Koninkrijk. God staat klaar om te antwoorden als Zijn gemeente roept. Edwards laat in zijn 'A Humble Attempt' zien dat God verlossing gaf op het gebed, toen het volk bad om de verlossing uit Egypte en uit Babel en dat Hij de Heilige Geest uitstortte op Christus en op de kerk, op het gebed van Zijn discipelen. "...hoeveel te meer zal de hemelse Vader den Heiligen Geest geven dengenen die Hem bidden", Lukas 11:13. Daarom doet Edwards een krachtige oproep om te volharden in gemeenschappelijk gebed om de overvloedige werking van de Geest onder de gehele mensheid. Hij spreekt zelfs over de plicht om te bidden, wat we ook kunnen terugleiden op de woorden van Jezus: Gij dan, bidt aldus... Bij het bidden gaat het om God Zelf.

De tekst die Edwards als uitgangspunt gebruikte voor zijn prekenreeks, spreekt over vele volken die zullen komen om de HEERE te zoeken.⁷¹ Vanuit de Schrift liet hij door middel van veel bijbelpassages zien dat er een tijd komt dat alle naties vanuit de gehele wereld de ware dienst aan God zullen aanhangen en zullen komen tot de gemeenschap en de kerk van God. God zal hen geven een Geest van aanhoudend en vurig gebed. Wat betreft de zegenrijke bloeiperiode van Gods Koninkrijk, herinnert Edwards aan de belofte van God aan Abraham gegeven, nl. dat in zijn zaad al de geslachten der aarde gezegend zullen worden. Dat zaad is Christus. Ook vanuit de psalmen en de profeten toont hij aan dat deze tijd komen gaat (Ps.72:11,17; 65:3; Jes.2:2; Jes.66:23; Jer.3:17). Het Koninkrijk van God is gelijk een zuurdesem, welken een vrouw nam en verborg in drie maten meel, totdat het geheel gezuurd was. Christus zal zijn, Koning der koningen en Zijn heerschappij is groter dan de koninkrijken der aarde die er geweest zijn (Daniël 2). De Vader zal dit Koninkrijk aan de Zoon geven. En de koninkrijken die Hem niet dienen zullen vergaan (Jesaja 60:12). Edwards beschrijft dat het Nieuwe Testament ons niet minder duidelijk laat zien dat Gods Koninkrijk komt met majesteit. Het boek

⁶⁹ Sidney H. Rooy, *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965, p. 309.

⁷⁰ Naar de titel van het boek van David Chilton, *Paradise Restored. A Biblical Theology of Dominion* ("Het paradijs hersteld. Een bijbelse theologie van heerschappij"), Texas 1985.

⁷¹ Jonathan Edwards, *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh, part 1, sect. 2.

Openbaring speelt een belangrijke rol in zijn uitleg hiervan.⁷² Edwards zag uit naar Gods Koninkrijk op aarde, waarbij een zegenrijke bloeiperiode aanbreekt.

De vraag is echter wanneer deze bloeiperiode aanbreekt. In 'A Humble Attempt' noemt Edwards Openbaring 20, waar Gods kinderen zullen heersen met Christus, totdat de duizend jaren voorbij zullen gaan. Hierbij moeten wij op zijn minst een zeer lange tijd verstaan. Veel puriteinen denken verschillend over de aanvang van deze bloeiperiode. Drie hoofdstromingen komen we bij puriteinen tegen:

- het premillennialisme (of –chiliasme)
- het postmillennialisme (of –chiliasme)
- het amillennialisme (of –chiliasme)

Kort gezegd gaat het hierbij om de vraag of er een bloeiperiode van de kerk, ofwel een duizendjarig vrede-rijk vóór of ná de wederkomst van Christus zal plaatsvinden. Het woord 'millennium' is afgeleid van twee Latijnse woorden: 'mille' (duizend) en 'annum' (jaar). 'Chilias' is het Griekse woord voor 'duizend'. In het hierna volgende gedeelte probeer ik een objectieve typering van deze verschillende benamingen te geven⁷³, om vervolgens te beschrijven welke zienswijze Edwards in deze heeft.

Premillennialisme (gematigd):

Het premillennialisme wordt zo genoemd, omdat in deze visie de zichtbare komst van de Heere Jezus in heerlijkheid aan het duizendjarig vrede-rijk vooraf gaat ('pre' is 'voor'). In deze periode zal het vrede-rijk de aarde in alle aspecten vervullen en bepalen. De kerk van Jezus Christus, bestaande uit de opgestane gelovigen, zal dan de aarde samen met haar Heere Jezus Christus de koninklijke heerschappij hebben. In het duizendjarig vrede-rijk vallen Kerk en Koninkrijk samen, waarbij het herstelde Israël het middelpunt van dit rijk zal vormen. Jezus Christus zal dan eindelijk als Koning over Israël erkend worden. Het joodse volk zal na de huidige periode van verdrukking in het vrede-rijk herenigd worden. Deze verwachting is gebaseerd op de teksten uit Jesaja 11:1-2 en Ezechiël 37:15-28. Hierbij is het duizendjarig rijk het door de profeten voorgezegde rijk van de Messias. Het wordt een tijd van verademing, waarin de satan gebonden is, een tussenfase tussen de huidige wereld en de nieuwe hemel en de nieuwe aarde. Een overgang op weg naar Gods eeuwige toekomst. Toch zal volgens de meeste premillennialisten deze periode nog niet vrij zijn van zonde en dood, want zij is de uiteindelijke situatie van volle zaligheid nog niet. Aan het einde van deze bloeitijd van het vrede-rijk, vaart Christus met al de Zijnen ten hemel en breekt er op aarde een donkere tijd aan zoals het nog nooit geweest is. Satan mobiliseert de volkeren tegen Christus. Maar Christus triomfeert en zal hem op het laatste hoogtepunt van zijn machtsontplooiing radicaal verslaan en in de poel van vuur werpen. De nieuwe hemel en aarde volgt, het herstel van het paradijs waarin God alles in allen zijn zal.

Postmillennialisme:

Bij de postmillennialisten ('post' is 'na') volgt Jezus komst op de duizend jaar en zal Hij dus tijdens de periode van het vrede-rijk niet lichamelijk en zichtbaar op aarde zijn. Traditionele postmillennialisten verwachten dat de evangelieverkondiging van Jezus Christus, onder de zegen van de Heilige Geest, uiteindelijk voor een grote meerderheid van de mensen zal leiden tot behoud. De kerk maakt een groei- en bloeiperiode mee, waarin de Heilige Geest overvloedig werkzaam is en velen zullen komen tot het heil in Christus. Hierdoor zal geleidelijk aan een situatie ontstaan in de geschiedenis voorafgaand aan de wederkomst van Christus, waarin geloof, rechtvaardigheid, vrede en welvaart de overhand zullen hebben onder de volkeren. Christus zal wederkomen in een gekerstende wereld, hoewel er aan de wederkomst van Christus nog een bepaalde manifestatie van het kwaad kan voorafgaan. Een kerntekst binnen deze visie is Mattheüs 24:14: "En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de gehele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken; en dan zal het einde komen. Hierin klinkt een bepaalde zegetocht door, waarin het Evangelie gehoord en geloofd wordt. Zo zal 'history His story' zijn! Na deze periode van geestelijke bloei en materiële welstand, zal de Heere Christus zichtbaar, lichamelijk en met grote heerlijkheid wederkeren en zo zal de geschiedenis beëindigd worden met de opstanding van de doden en het laatste oordeel voor alle mensen die ooit geleefd hebben. Postmillennialisten leggen grote nadruk op de grootheid en weidsheid van Gods bedoelingen met Zijn schepping en op de kracht van Zijn genade. De opstanding van Christus is krachtiger dan de val van Adam en daarom is het ondenkbaar dat er meer mensen verloren zullen

⁷² Jonathan Edwards, *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh, part 2, sect. 1.

⁷³ Hierbij maak ik gebruik van het boek van dr. J. Hoek, *Hoop op God, eschatologische verwachting*, p. 179-191.

gaan dan er behouden zullen worden. Echter, zonder een geweldige bloeitijd aan het einde van de geschiedenis, die waarschijnlijk langer zal zijn dan precies duizend jaren, zou slechts een kleine minderheid van de mensheid tot Christus hebben behoord en zou het grootste deel van de mensheid in de macht van duisternis en ongeloof zijn gebleven. Verschillende psalmen die spreken over de heerlijkheid van het rijk van David, voeden de hoop op een toekomstige wereldwijde erkenning van de Messias. Dit geldt ook van de profetieën zoals Jesaja 2:2-4, waarin op profetische wijze wordt gesproken over Sion, Jeruzalem of de tempel en die de verwachting oproepen van een geweldige invloed die van de wereldwijde Kerk zal uitgaan. De volkeren stromen naar Gods huis en bekeren zich tot de Heere. De gelijkennissen van het mosterdzaadje en van het zuurdesem, tekenen volgens het postmillennialisme een geleidelijke groei en de uiteindelijke uitkomst van het Koninkrijk in de geschiedenis. Ook in de zendingsofdracht in Mattheüs 28:18-20, spreekt Jezus over Zichzelf als Degene aan Wie de volkeren onderworpen zijn. Paulus haakt hierop in, als hij spreekt over de machten die onder Jezus' heerschappij gebracht zullen worden.

Postmillennialisten verwachten de wederkomst van Christus niet onmiddellijk. Er dient eerst nog heel wat te gebeuren, onder andere de bekering van Israël volgens Romeinen 11.

Amillennialisme (of gerealiseerd millennialisme):

Volgens het amillennialisme moeten we Openbaring 20 niet als toekomstplan lezen, maar als beschrijving van een situatie die reeds gerealiseerd is of in elk geval nu al aan de gang is. Augustinus heeft Openbaring 20 in deze zin uitgelegd en vanaf die tijd is deze opvatting overheersend geweest in de 'officiële kerkleer'. De binding van de satan wordt in beperkte zin opgevat: sinds Goede Vrijdag en Pasen kan hij de verkondiging van het Evangelie in de wereld niet meer tegenhouden. De duizend jaren zijn de tegenhanger van 'de Grote Verdrukking'. Christus zal overwinnen. De gestorven gelovigen regeren met Christus door middel van de gebeden die verhoord worden. De zielen van de martelaren en van alle gelovigen staan bij hun sterven op tot een nieuwe wijze van leven, namelijk met Christus in de hemel. Het is een voorlopige opstanding. Daarom ook, dat Johannes 'zielen' ziet, mensen zonder lichaam. Dat maakt het daarom ook onmogelijk om deze geloofswerkelijkheid te zien als een werkelijkheid op aarde. Wordt in Openbaring 20 gesproken van 'zielen' die op tronen zitten, dan geeft men hierbij aan dat de 'duizendjarige' heerschappij waarvan sprake is, zich niet op de aarde maar in de hemel afspeelt.

Edwards rekent het millennium niet tot een volgende, maar bij deze bedeling, waarbij de geschiedenis eindigt in de heerlijkheid van Christus. Een tijd waarin geen oorlog zal zijn, maar voorspoed en vreugde. Koningen zullen de zaak van Christus bevorderen. Voorspoed en geestelijke bloei gaan in deze duizend jaar samen. Edwards onthult zich hier als een postchilias, waarbij hij de wederkomst van Christus plaatst na het millennium. Bij wijze van spreken kunnen we zeggen dat de hele nieuwtestamentische bedeling een voorbereiding is op de bloeitijd van de kerk, het millennium, door Edwards ook wel uitgedrukt als 'de dag der zaligheid', de dag van het huwelijk tussen Christus en Zijn bruid. Met deze visie neemt hij afstand van het achiliasme, omdat achiliasistisch gezien de strijd tussen de stad van de mens en de stad van God tot het eind van de geschiedenis blijft. Die strijd zal volgens het achiliasme pas verdwijnen met de komst van Christus. Maar volgens Edwards zal de kerk een grote en lange bloeitijd meemaken voordat Christus wederkomt. Hierbij doelt hij vooral op Romeinen 11, waar Paulus schrijft over de volheid der heidenen en de hoop voor het Joodse volk.⁷⁴

4.3.2.1 De plaats van Israël in de eschatologie

Ook de Joden krijgen in *A Humble Attempt* aandacht, omdat de vervulling van Gods beloften niet los van Israël verkrijgbaar zijn. In Romeinen 11, zo schrijft Edwards, leert de apostel ons om die grote uitstorting van de Heilige Geest in die dagen in het oog te houden en ook het ingaan van zielen in het Koninkrijk van Christus, eerst de Joden en daarna de heidenen. Volgens Edwards zijn die nog slechts de 'eerste vruchten' van de oogst. Wat zal het zijn als de 'volheid van de Joden' en de 'volheid van de heidenen' zal zijn ingegaan? Deze dingen laten duidelijk zien dat de tijd komt waarin de gehele mensheid binnen de Kerk van Christus gebracht zal worden; de volheid van beiden, het gehele volk der Joden en de gehele heidenwereld. Ook wijst hij op de nood van de wereld, want het 'ganse schepsel is in barensnood'. Wat zal 'the latter-day glory' (de glorie van de laatste dagen)

⁷⁴ J. van den Berg, *Constrained by Jesus' Love, an Inquiry into the motives of the missionary awakening in Great Britain in the period between 1698 and 1815*, Kampen 1956, p. 120.

onuitsprekelijk groot zijn en hoe moesten Gods kinderen dan niet smeken om de vervulling van deze rijke beloften.⁷⁵

James Robe, de grondlegger van de gebedsbeweging sprak: "Methinks I hear the nations of the Jews (for such is the cry of their case) crying aloud to you from their dispersion. We were once the church of God, beloved, while you were not; we have now been rejected of God more than sixteen hundred years, because of our unbelief, and for this long, very long while, wrath to the uttermost hath been lying upon us! There are many promises and predictions that we shall be grafted in again. ...Pray therefore, and wrestle with God, that he may, according to his promise, "pour forth upon us the Spirit of grace and supplication, that we may look upon him whom we have pierced, and mourn"... 'Methinks, I hear the many populous kingdoms and nations of Mohammetans and Pagans, dolefully crying, We are perishing, as aliens from the commonwealth of Israël, and strangers from the covenant of promises, without God, without Christ... Help us with your prayers.'⁷⁶

Edwards houdt zich bezig met de vraag of Gods volk weer terug zal keren in het land Kanaän en of er dan ook andere volken binnen haar grenzen zullen wonen.⁷⁷ Op de vraag of de Joden weer terug zullen keren naar het land Kanaän, Israël, antwoord Edwards positief. Voor de tweede vraag houdt hij de mogelijkheid open. Maar de bekering van Israël staat onherroepelijk voor hem vast. De uitbreiding van Gods Rijk in het boek Handelingen zijn de eerstelingen van de oogst. De volheid van Israël zal het hart van het millennium uitmaken.

Volgens Edwards is die bloeiperiode nog niet gekomen, omdat de belofte aangaande Israël nog op vervulling wacht en de kerk in de geschiedenis nog nooit een lange bloeiperiode heeft meegemaakt, waarbij er rust en vrede heerste. En al zou dit zo zijn, dan nóg blijft voor Edwards vaststaan dat dit nog niet de 'latter-day glory' is, omdat deze bloeiperiode zal sluiten met de komst van Christus, waarbij iedereen die niet onder Christus' heerschappij wilde leven, zal vergaan. De bloeitijd van Gods Koninkrijk zal eindigen in heerlijkheid.⁷⁸

Edwards roept dan ook op tot gebed voor de komst van Gods Koninkrijk op aarde. Gods kinderen zien de gebrokenheid van deze wereld. Zij leven in een door de zonde aangetaste wereld. Heel de schepping verkeerd tussen wanhoop en verwachting. In dat verband noemt Edwards Romeinen 8:19-22, waarbij de aarde, het schepsel zucht van verlangen en waarbij Gods kerk zucht naar de grote Bevrijdingsdag, de dag van de openbaring der kinderen Gods. De eerste drie beden van het 'Onze Vader' zijn dan ook voortdurende beden om de bloeitijd van de kerk en de komst van Gods Koninkrijk. Gods kinderen zien uit naar de toekomst van God, zoals Salomo in Hooglied 8:14 verwoord: "Kom haastelijk, mijn Liefste, en wees Gij gelijk een ree, of gelijk een welp der herten, op de bergen der speerijen", of zoals Jakob op zijn sterbed uitspreekt: "Op Uw zaligheid wacht ik Heere".

De gebeden van de heiligen zijn aangenaam voor God en het gaat om de voltooiing van Gods Koninkrijk in de volheid van heidenen en jodengenoten. Het gemeenschappelijk gebed ging gepaard met het pleiten op Gods beloften en de vervulling daarvan, zoals Psalm 102: 17 en 18. Een bijzondere zegen is beloofd aan hen die in liefde bidden voor de kerk van God. Bidt om den vrede van Jeruzalem; wèl moeten zij varen, die u beminnen, Psalm 122:6. "The whole Bible concludes with a promise of the glory of that day, and a prayer for its fulfilment. Revelation 22:20, "He that testifieth these things, saith, Surely I come quickly; Amen. Even so, come, Lord Jesus."⁷⁹

In de verwachting dat God gebeden verhoort, ging Edwards voort met zijn werk.⁸⁰ Hij riep de mensen op tot gebed om de doorbraak van de Heilige Geest en Gods Koninkrijk. In *A Humble Attempt* beschrijft hij enkele omstandigheden, zoals het wonder in Cape Breton, waar God wonderen heeft

⁷⁵ *The works of Jonathan Edwards*, ed. Henry Hickman (Edinburgh: Reprint The Banner of Truth Trust, 1974), p. 290, 291.

⁷⁶ Iain H. Murray, *The Puritan Hope, revival and the Interpretation of Prophecy*, Edinburgh p. 152.

⁷⁷ J.W. Davidson, *Eschatology in New England: 1700-1763*, Ph. D. thesis Yale University 1973, p. 195.

⁷⁸ Jonathan Edwards, *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh, part 2, sect. 1.

⁷⁹ Jonathan Edwards, *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh, part 2, sect. 5.

⁸⁰ L.J. van Valen, *Leven in Zijn gunst*, Kampen 2001, p. 129-132.

gedaan op het gebed.⁸¹ Ook hield hij zich bezig met de gebeurtenissen in Europa. Zo hoorde hij van een geestelijke opwekking in Salzburg en de aanstelling van Willen IV tot stadhouder van de noordelijke Nederlanden, waardoor het Franse leger kon worden tegengehouden.

4.4 Conclusie

The History of Redemption, het werk van de verlossing zal tot volkomen vervulling komen door de verkondiging van het Woord en de krachtige werking van de Geest. Het werk van de verlossing in de gelovige is een type van het wereldomvattende perspectief van de verlossing. Zo brengt God Zijn in zonde gevallen schepping terug tot het oorspronkelijke doel: de verheerlijking van God. Door de verkondiging van het Evangelie komen zondaars tot geloof, worden zij verlost van hun zonden en met God verzoend. Anderzijds ondermijnd zending de wereld en brengt haar ten einde, opdat Christus' Koningschap zal triomferen. Daar gaat het naar toe! Met groot verlangen zag Edwards daar naar uit.

In *A Humble Attempt* brengt Edwards jaren bijbelstudie van de apocalyptiek samen. Hij is er diep van overtuigt dat de profetieën een betrouwbare gids zijn voor de toekomst. Ze maken duidelijk dat het Lam zal overwinnen.⁸² Edwards hoopte dat de christenheid wereldwijd de handen ineen zou slaan om samen de komst van Gods Koninkrijk af te bidden. Hij zag zending als een volkomen eschatologisch gebeuren.

⁸¹ Jonathan Edwards, *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh, part 2, sect. 6. Het wonder van Cape Breton wordt ook beschreven door Henk Bakker in *Draads en tegendraads, leren van de puriteinen*, Zoetermeer 2006, p. 50 e.v.

⁸² Dr. W. van Vlastuin, *de Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2001, p. 164.

Praktisch Gedeelte

Het eschatologisch motief voor zending bij de GZB

Hoofdstuk 5: De Gereformeerde Zendingsbond

In dit hoofdstuk wil ik onderzoek doen naar de grootste zendingsorganisatie in de Protestantse Kerk in Nederland: de Gereformeerde Zendingsbond.⁸³ In het kort beschrijf ik de ontstaansgeschiedenis van de GZB en ga ik in op de theologische bezinning over het doel van zending en welke zendingsmotieven hier in doorklinken. Het is opmerkelijk dat de theologische bezinning binnen de GZB erg laat op gang is gekomen. Wat zijn hier de achtergronden van, en hoe ziet deze theologische visie op het doel en de motieven van zending eruit? Tot slot wil ik de plaats van Israël beschrijven in de beleidsnota van de GZB.

5.1 Geschiedenis van de GZB

5.1.1 19^e eeuw tot de oprichting van de GZB

De negentiende eeuw was de eeuw van de zendingsgenootschappen. In plaats van *kerkelijke* zending vond het zendingswerk voornamelijk plaats door verschillende *zendingsgenootschappen*. Het Nederlands Zendingsgenootschap (NZG, opgericht 1797) was de grootste protestantse instelling die zendelingen uitzond en begeleidde. In de loop van de negentiende eeuw werd deze organisatie echter steeds vrijzinniger wat tot uiting kwam in de keuze van bestuursleden en van sprekers op belangrijke bijeenkomsten. De rechtzinnige Groen van Prinsterer was één van degenen die al vóór 1850 grote bezwaren tegen de lijn van het NZG uitte. Het hielp echter niet het tij te keren en om te komen tot een meer orthodoxe richting van het NZG. Als reactie daarop ontstonden twee andere organisaties, met een meer orthodoxe inslag: in 1858 de Nederlandse Zendingsvereniging (NZV), van Rotterdamse oorsprong, en in 1859 de Utrechtse Zendingsvereniging (UZV). Ze streefden naar meer bijbelgetrouwheid in hun zendingswerk dan de NZG. Hun standpunt was echter dat de zending geen aangelegenheid van de kerk was, maar van genootschappen zoals zij. De NZV was hierbij vooral verbonden met de confessionele richting, terwijl de UZV zich meer verwant voelde met de ethische richting.⁸⁴

In 1859 ontstond eigenlijk de eerste Nederlandse zendingsbeweging die vanuit de kerk wilde werken: de NGZV. De arbeid van dr. C. Schwartz, die van 1849 tot 1864 werkzaam was in Amsterdam als zendeling van de Vrije Schotse Kerk gaf aanleiding tot de oprichting van de NGZV. Deze vereniging die ontstond in Amsterdam, vond aanhang onder de leden van de meestal beter gesitueerde Reveilkring, maar later ook van eenvoudige, gereformeerd denkende gemeenteleden. Abraham Kuyper werd in 1871 tot adviseur van het bestuur benoemd. Hij wilde arbeiden vanuit de landelijke Hervormde Kerk en deze proberen te brengen tot een keuze inzake de zending. Hij streefde ernaar om de eenvoudige, rechtzinnige gemeenteleden meer bij de zending te betrekken dan al in het Reveil en de Schotse zending het geval was. Hij sloot zich in zijn theologische visie aan bij de zendingsmotieven van Voetius. Na de Doleantie van 1886 werd de NGZV opgenomen in de Zending der Gereformeerde Kerken (1894). Er bleef toen geen zendingsvereniging over voor de hervormden die vast wilden houden aan de gereformeerde belijdenis. Het waren er niet veel en ze waren niet landelijk georganiseerd. Een landelijke organisatie waaraan de hervormd-gereformeerden verwant waren, was de Confessionele Vereniging in de NHK. Toch kwamen er steeds meer groepen die zich 'rechtser' wilden opstellen. Verschillende jonge predikanten, waaronder dr. Hugo Visscher verlangden naar een vergadering van 'beslist Confessionele predikanten.' Al snel ontstonden verschillende gemeenschappelijke verbanden, en op 6 februari 1901 werd te Utrecht besloten tot de oprichting van de Gereformeerde Zendingsbond.⁸⁵ Hieraan lag een ontwerp-statuten ten grondslag dat geschreven was door dr. Hugo Visscher, die een paar jaar later (1906) de Gereformeerde Bond zou oprichten. In theologisch opzicht stond de GZB in de lijn van Kuyper, en wilde hij in feite een spiegelbeeld van de GKN zijn. Men stelde zich net als Kuyper, op de lijn van Voetius en de zendingstheoloog Hoornbeek.

5.1.2 De geschiedenis van de GZB vanaf de oprichting

De eerste twaalf jaar van zijn bestaan waren voor de GZB een periode van voorbereiding. Men had nog geen eigen zendingsterrein en geen serieuze kandidaten voor uitzending. Deze jaren hield de GZB

⁸³ Hierna aan te duiden met GZB.

⁸⁴ Van den End red., *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001, p. 13.

⁸⁵ *Beleidsplan GZB 2004-2008*, p. 9; Van den End red., *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001, p. 20.

zich bezig met de vorming van een eigen identiteit. Ook in hervormd gereformeerde kring moest de GZB zich nog een plaats veroveren, omdat veel hervormd gereformeerde gemeenten nog waren aangesloten bij de confessioneel gekleurde Nederlandse Zendingsvereniging. De gereformeerden binnen de Hervormde Kerk vormden geen homogene groep. Geschilpunten waren het zingen van gezangen in de eredienst, de plaats van de bevinding in de prediking en de weg die moest worden ingeslagen om te komen tot herstel van de Hervormde Kerk. Reeds spoedig vertrok dr. H. Visscher, vermoedelijk omdat hij onvoldoende steun kreeg voor zijn kerkpolitieke streven om de kerk terug te brengen tot de gereformeerde beginselen. In 1906 richtte hij de Gereformeerde Bond op tot Vrijmaking der Nederlandsche Hervormde Kerk. Maar hoewel de GZB zich meer richtte naar de gereformeerde orthodoxie, identificeerde de GZB zich nooit geheel met de in 1906/1909 opgerichte Gereformeerde Bond.⁸⁶ Intussen waren onder de oprichters van de Gereformeerde Bond enkele bestuursleden en oud-bestuursleden van de GZB, en bestond de achterban van de GZB vrijwel uitsluitend uit Gereformeerde Bondsgemeenten. De NZV ondervond dan ook financiële schade, omdat veel gemeenten overgingen naar de GZB.

De echte groei van de GZB vond pas plaats toen er echt zending kon worden bedreven. In 1909 werd de eerste zendingswerker opgeleid⁸⁷, en in 1913 kon hij worden uitgezonden naar Midden-Celebes. Na de Tweede Wereldoorlog brak in Celebes een guerrillaoorlog uit, waardoor zending onmogelijk werd. De GZB moest op zoek naar een nieuw werkterrein: dit werd Afrika, waar in 1961 in Kenia met zendingswerk begonnen werd. Vanuit hier zou het in de volgende decennia zich uitbreiden naar een twaalftal andere landen in Afrika. Vanaf 1976 ging de GZB ook aan het werk in Latijns-Amerika. Eerst in Peru, later ook in Chili en Colombia. De laatste twintig jaar verricht de GZB ook pionierswerk in het Midden-Oosten, Azië en Europa. Deze ontwikkelingen bevinden zich nog in een beginfase en hebben nog een experimenteel karakter.

5.1.3 Historische ontwikkeling

Door het wegvallen van de NGZV na de Doleantie werd de GZB uit nood geboren. In de beginjaren was er daarom nauwelijks sprake van theologische doordenking en verantwoording. De doelstelling bij de oprichting was helder. De GZB wilde een Hervormde beweging zijn die zending zou bedrijven op een gereformeerde manier. Dit blijkt ook uit artikel IV van de statuten:

IV. '(De Vereniging) gaat uit van het beginsel dat de Bijbel is het onfeilbaar Woord Gods, waarin de volle raad Gods vervat is, zoals die uitgedrukt is in de drie formulieren van enigheid der Gereformeerde (Hervormde) Kerken.⁸⁸

Hiermee grensde de GZB zich af van andere Hervormde zendingsbewegingen die een veel algemenere formulering als hun grondslag hadden. Zo baseerde de overwegend ethische Utrechtse Zendingsvereniging zich op 'de groote waarheden, die door alle eeuwen in de Christelijke Kerk en bepaaldelijk door de kerken der hervorming zijn beleden'. De GZB was de enige die in haar statuten expliciet de Drie Formulieren noemt, daarmee aangevend dat hij gereformeerd wilde zijn in de lijn van Calvijn en Dordt. Hieraan kan nog worden toegevoegd dat in artikel IV het piëtistische (op het individu gerichte) element ontbreekt dat wij aantreffen in de beginselverklaring van de confessionele Nederlandse Zendingsvereniging.⁸⁹

In '*Gij die eertijds verre waart...*⁹⁰ noemt prof. C. Graafland vier redenen waarom vanuit de hervormgereformeerde traditie weinig theologische bezinning was over zending:

- 1) De Reformatie kende niet zoiets als een zendingsbewustzijn. Pas in de Nadere Reformatie is dit enigermate gekomen. Gisbertus Voetius (1589-1676) en Johannes Hoornbeeck (1617-1666) hebben zich uitdrukkelijk beziggehouden met de opdracht van zending. Ook hebben zij een

⁸⁶ van den End, *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001, p. 26.

⁸⁷ Dhr. A.A. van Loosdrecht die reeds in opleiding was aan de door NZG en UZV opgerichte Nederlandse Zendingsschool (NZS) te Rotterdam. Hij kwam uit Veenendaal en was gevormd onder de prediking van ds. Jongebreur, medeoprichter en bestuurslid van de GZB. Hij wilde graag voor de GZB uitgaan. van den End, *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001, p. 31 en 34.

⁸⁸ Van den End, *Met het Woord in de wereld*, p. 25.

⁸⁹ Artikel 1 van de Bijzondere Bepalingen der confessioneel gekleurde Nederlandse Zendingsvereniging luidde: 'De Vereeniging bestaat uit leden, die erkennen, dat de Heer Jezus Christus hun volkomen Zaligmaker is, dit in hunnen wandel vertoonen en die verklaren niet te mogen zamenwerken met degenen, die Zijne waarachtige en eeuwige godheid loochenen'.

⁹⁰ C. Graafland, 'Theologische hoofdlijnen' in: C.A. Tukker (red.), *Gij die eertijds verre waart...*, p. 63-137.

zendingsleer ontvouwd, maar helaas ontbrak een doorwerking. Zodoende hebben de Reformatie en Nadere Reformatie ons weinig opgeleverd wat betreft het zendingsbewustzijn.

- 2) In de Reformatie en de Nadere Reformatie was men vooral gericht op de vernieuwing van de kerk. Dit heeft te maken met de toestand van de kerk in die dagen en het zedelijke leven. Later spitste deze toch al eenzijdige belangstelling zich nog meer toe op de individuele gelovige. Daardoor kwam de buitenwereld steeds meer buiten de horizon te vallen.
- 3) Tijdens de Reformatie was de Rooms-Katholieke kerk zeer actief in missiearbeid. De Reformatie kan hierop als tegenreactie beschouwd worden. Daarbij komt ook dat de theocratisch gestructureerde samenleving in die tijd de uitbreiding van de christelijke godsdienst tot de taak van de overheid rekende. Ook het geloof een in spoedig wereldeinde heeft ertoe gebracht dat men niet al te grote ondernemingen op touw wilden zetten voor de uitbreiding van het christelijk geloof. Vooral Luther en Melancthon hebben sterk in die verwachting geleefd. Persoonlijk vind ik dit opmerkelijk, omdat Luther het was die sprak dat als hij wist dat morgen de Heere Jezus zou wederkomen, hij dan nóg een boom zou planten.
- 4) De sterke nadruk in de gereformeerde geloofsleer op de predestinatie (verkiezing en verwerping) was niet bevorderlijk voor het zendingsbesef. Er ontstond een sterke vraag naar het persoonlijke, het al dan niet verkoren zijn met vaak een lijdelijke instelling, waarin het besef dat God het moet doen niet stimulerend maar remmend werkte op het geloofsleven. Het gemis van geloofs zekerheid dat daarvan het gevolg was, betekende een rem op het vrijmoedig getuigen en uitgaan met de boodschap van het Evangelie. De Pinkstergeschiedenis werd uitgelegd als een bijzonder gebeuren, tot die tijd beperkt. Ook Calvijn was deze mening toegedaan, waarbij hij zelfs zover ging dat het zendingsbevel ook expliciet uitging van Jezus tot Zijn discipelen. Waarschijnlijk ook in reactie op Rome die de lijnen doortrok van de apostelen naar de paus en de bisschoppen van de kerk.

In feite heeft de 'bezinningsloze' periode geduurd tot de jaren zeventig. Enerzijds leunde men in die periode aan tegen de ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken, en anderzijds ging men praktisch intuïtief te werk. In 1973 kwam de eerste beleidsnota uit, waarin de *Principia* van zending naar gereformeerd beginsel werden verwoord. In de 1978 verscheen op initiatief van dr. C.A. Tukker de publicatie *Gij die eertijds verre waart... Een inleiding tot de gereformeerde zendingswetenschap*. Hoewel dit geen uitgave was vanwege de GZB en de medewerkers uit verschillende reformatorische kerken afkomstig waren, kan men wel stellen dat de hierin ontwikkelde theologische visie op zending met instemming van de GZB werd begroet. In de volgende jaren zou in verschillende beleidsnota's aandacht besteed worden aan de eigen missionaire visie.⁹¹

5.2 Motieven voor zending bij de GZB

De kerk is krachtens het Woord van God geroepen tot zending. Vanuit dit motief werd de GZB in 1901 opgericht. Een verdere uitwerking van dit motief bleef uit, totdat in 1973 de *Principia* werden opgesteld. Hierin wordt zending trinitarisch gefundeerd: de Vader zond de Zoon, de Zoon zond de Geest, de Geest zendt de gemeente. Dit motief werd enkele jaren later gemotiveerd door J. van der Velden in *Het eigen karakter van de GZB*. Hij sprak over het motief van Gods verkiezende genade, die door de verkondiging van het Woord zich realiseert. De kerk is tot deze verkondigende taak geroepen vanuit de kennis die zij kreeg aan de Drie-enige God en vanuit de wetenschap dat het Gods wil is dat anderen daarin delen. Hier is nu beslist geen sprake van een lijdelijk predestinatiedenken, maar van een bijbels evenwicht tussen de gemeente als vrucht en als instrument van Gods verkiezend handelen. De gedachte van de alverzoening wordt hiermee afgewezen, zoals de oecumenische zendingstheologie met het begrip *Missio Dei* wilde zeggen. In de daaropvolgende beleidsnota's keren bovenstaande lijnen steeds weer terug. De *Missio Dei* gedachte die theocentrisch en trinitarisch is ingevuld, werd in de *Beleidsnota 1989-1994* officieel benoemd en geïntroduceerd als kern en uitgangspunt voor het denken en handelen. De noties van de goddelijke verkiezing en verwerping, de particuliere verzoening, de vernieuwing van het bestaan en de universele (eschatologische) verlossing, komen telkens voor in de daarop volgende beleidsnota's.

Zo lezen we in het *Beleidsplan 2004-2008*.⁹²

⁹¹ van den End, *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001, p. 280.

⁹² *Beleidsplan GZB 2004-2008*, p.7 en p. 15.

1. Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (...)

'De zending gaat uit van de drie-enige God,
De Vader, Schepper van hemel en aarde, Die ook na de zondeval Zijn wereld blijft liefhebben,
De Zoon van de levende God, Die Zich gegeven heeft om de zonde der wereld weg te nemen,
De Heilige Geest, Die het werk van Christus verkondigt en verwerkelijkt in en voor de wereld.'

God de Vader is degene die de wereld heeft geschapen; hij wendt zich naar ons toe en wil onze God zijn. Daarom wil Hij niet dat mensen verloren gaan.

Zending gaat ook uit van de Zoon, die zich op een unieke en exclusieve wijze openbaart. Hij vormt de centrale heilsboodschap van zending.

De Heilige Geest is de uitvoerder van Gods zending. Joh. 16:8-11: *Hij overtuigt de wereld van zonde, gerechtigheid en oordeel.*

Dit motief staat in verband met het zendingsbevel uit Mattheüs 28:18-20: *'Jezus zei: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde; gaat dan henen, onderwijst al de volken dezelve dopende in de Naam des Vader, en des Zoon en des Heiligen Geestes; lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb. En zie, Ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding van de wereld. Amen.'*

Het zendingsmotief wordt dus verwoord met de woorden die gehoor geven aan de grote opdracht van Christus.⁹³ Het gehoorzaamheidsmotief speelt dan ook een grote rol in het bedrijven van zending.

5.2.1 Huidige doelen en motieven

Bij de oprichting van de GZB werd het doel kort geformuleerd: het Woord Gods brengen aan hen die daarvan verstoken zijn. Hierbij bedoelt men dan dat het gaat om persoonlijke bekering en uitbreiding van de kerk. Dit doel stond uiteraard in het kader van de bredere doelstelling, namelijk de kerstening van het koloniale gebiedsdeel. Zonder hiernaar te verwijzen stond de GZB in het gereformeerde spoor van Voetius, die bekering, kerkplanting en de glorie Gods als drievoudig doel van zending noemde.

Later bleef dit de primaire doelstelling, maar werd ze wel genuanceerd en aangevuld. In de *Principia* (1973) wordt gesproken over 'geestelijke opbouw van gemeenten.' Op voorzichtige wijze is er bovendien sprake van een materiele gestalte van het heil dat door de zending beoogd wordt. Naar het voorbeeld van Jezus Christus is de zending geroepen om te voorzien in de materiele behoeften, maar zij is ondergeschikt aan de prediking van het Evangelie. In *Het eigen karakter van de GZB* (1977) wordt het drievoudig doel van Voetius verbreed vanuit het hart (de prediking) naar alle terreinen en verhoudingen van het leven verbonden met de gedachte van het Koninkrijk Gods. Hierdoor werd de verhouding tussen woord en daad evenwichtiger gehouden. Het gaat nog steeds wel om de centrale boodschap van de verzoening, maar deze is nu wel breder getrokken. In de *Beleidsnota 1989-1994* wordt dit nog een onderstreept. Kerndoel van alle veranderde missionaire dienst blijft de verzoening van mensen met God door persoonlijke bekering. Deze bekering staat in het bredere en bijbelse kader van het gekomen en komende Koninkrijk Gods, waarin vanuit de verzoening en de overwinning op de machten in Christus een voortdurende en bevruchtende spanning bestaat tussen particuliere en het universele heilshandelen van God. Hier wordt in het beleidsplan verwezen naar Johannes 3, waar deze spanning blijkt. De glorie Gods komt tot uitdrukking in de gedachte dat al het zendingswerk gestempeld wordt door het gebed 'Uw Koninkrijk kome', de eschatologische verwachting van het Koninkrijk waarin God alles in allen zal zijn. Hierin klinkt het eschatologische motief voor zending duidelijk door. In de nota *Heel de wereld (1998-2002)* wordt dit nog verder uitgewerkt en staat de onopgeefbare trits van Voetius (verzoening, kerkplanting, verheerlijking van God) na honderd jaar veel duidelijker in het brede perspectief van het Koninkrijk Gods in haar veelkleurigheid.

In het *Beleidsplan 2004-2008* worden twee doelen genoemd in de beleidsvisie van de GZB punt 6 & 7:

6. (...) het behoud van mensen (...)

'In het evangelie verschijnt Gods genade heilbrengend aan alle mensen. Het gaat om hun eeuwig heil. Zonder Christus zijn ze verloren. Christus Jezus is uniek en universeel: Hij is de enige Weg, de enige Naam. Door Zijn offer alleen is er heil, voor nu en voor eeuwig'⁹⁴

Dit doel beschrijft de onmacht en onwil van de mens en de wil van God, namelijk dat de zaligmakende genade van God aan alle mensen is verschenen met het doel dat zij zouden geloven in de enige Redder Jezus Christus Die hen verlost en met God verzoent. In het voetspoor van verzoening volgt

⁹³ van 't End, *met het Woord in de wereld*, p. 282.

⁹⁴ *Beleidsplan GZB 2004-2008*, p. 15.

ook de verlossing. Verlossing uit elke vorm van ellende. Verlossing heeft dus niet alleen betrekking op 'zieleheil', maar heeft de totale mens op het oog. Het heil in Christus bevrijdt, het heelt en het vernieuwt. Maar het wordt hier slechts ten dele gerealiseerd. Het volkomene van verzoening en verlossing door Hem wordt ons in belofte geboodschapt.

7. (...) en aan hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God (...)

In deze toerusting gaat het om de toerusting tot verkondiging als tot dienst.

Toerusting tot verkondiging:

Deze toerusting is gericht op de opbouw en de uitbouw van de gemeente (Ef. 4), op de persoonlijke en geestelijke groei in het geloof, en op het leven als discipel van Christus in navolging van Hem. Ze is daarom ook pastoraal van aard. De proclamatie van het heil in Christus dient hierin centraal te staan. Daardoor wint de Heilige Geest mensen voor het Koninkrijk van God. De gelovige beantwoording van deze oproep werkt in een leven van dagelijkse bekering door in alle levensverbanden, en leidt tot verzoening met anderen en vernieuwing van het bestaan, met als uiteindelijk perspectief de geheel verlorene schepping (Rom. 8:19-21).

Toerusting tot dienst:

Ten tweede wordt men toegerust om getuigend het diaconale werk te kunnen verrichten. Maar het handelen namens Christus mag niet worden losgemaakt van het spreken namens Christus. Deze houding benadrukt men vanuit het gedeelte uit Lukas 10:30-37, waarin het gaat over de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan.

De kerkplanting (*plantatio*) en de glorie Gods (*glorificatio*) komen niet letterlijk terug in het Mission Statement, maar worden in de beleidsvisie wel genoemd als toelichting op het Mission Statement. Opvallend is nog dat er in het laatste beleidsplan veel aandacht is voor de praktische vormgeving in het zendingswerk. Hierbij wordt ingegaan op diverse vormen van toerusting, diaconaat, medisch werk enz. Hiermee lijkt de GZB in haar beleidsplan steeds meer ruimte te maken voor diaconaal- en ontwikkelingswerk. Dit betekent dat de boodschap van heil breder is getrokken.

5.3 De plaats van Israël in de GZB

Teruggrijpend op punt 6, dat het behoud van mensen als doel heeft, wil ik ingaan op de plaats van Israël in de GZB. Decennia lang is in de geschiedenis van de GZB Israël buiten beeld gebleven. Pas na de Tweede Wereldoorlog begint de aandacht voor Israël te ontluiken. In de *Principia* (1973) komt Israël echter nog niet voor. De zendingsopdracht wordt onmiddellijk betrokken op 'de gemeente' en is uitsluitend gericht op 'de heidenen'. Pas in 1977 komt er verandering in het denken over Israël. In het rapport *Het eigen karakter en de plaats van de GZB* (1977) wordt tot tweemaal toe over Israël gesproken. God wil dat Israël en de andere volkeren deel zullen krijgen aan Zijn heil en dat zo Zijn Koninkrijk gevestigd zal worden en komen zal. In de *Beleidsnota 1989-1994* wordt een aparte paragraaf aan Israël gewijd. Daarin wordt beschreven dat door middel van Israël, God de volkeren wil zegenen. Dit Woord wordt bevestigd in de zending van Jezus Christus en van Zijn Geest: de opdracht tot zending, in kruis en opstanding gefundeerd, betreft 'allereerst Israël en komt vandaar tot de einden der aarde (Hand. 1:8). Door de verwerping van Jezus Christus is Israël niet alleen subject maar ook object van zending geworden. Jood en heiden worden gerechtvaardigd door het geloof in Jezus Christus zonder de werken der wet. Maar op grond van Romeinen 9-11 is er hoop voor Israël, en staat de zending onder de volken in het perspectief van het verwekken van Israël tot jaloersheid. In de *Beleidsnota 1998-2002* treffen we dezelfde visie in meer beknopte vorm aan. Hiertegenover staat dat de GZB in zijn beleidsuitvoering ernst maakt met deze roeping en zoekt naar de concretisering van deze opdracht. Dit komt met name door de uitzending van familie Meyer als consulent naar Israël in de jaren negentig. Zij luisteren scherp naar de stemmen in Israël over de verhouding Kerk-Israël en de zending, om contacten te leggen met Messiasbelijdende gemeenten en onderzoek te doen naar de ontwikkeling van die gemeenten, en om de 'stemmen uit Israël' in Nederland te laten doorklinken. Nadat familie Meyer in het jaar 2000 was teruggekeerd, werd het beraad over de relatie tussen Kerk, Israël en de zending in de sectie Midden-Oosten van de GZB voortgezet, met hulp van onder meer de adviseurs drs. M. van Campen en dr. H. van der Meulen. Dit heeft geleid tot het opnieuw uitzenden van een consulent en het zoeken van samenwerking met de Deputaten Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken, en met de Christelijke Hogeschool Ede. In 2002 leidde dat tot de oprichting van het 'Centrum voor Israëlstudies' (CIS), met als participanten de

Deputaten Israël van de CGK, de CHE en de GZB. De CIS heeft als doelstelling: het werken aan en de bezinning op de joods-christelijke ontmoeting, die getypeerd wordt door drie kernwoorden: Luisteren, dienen en getuigen.⁹⁵

Zo worden er contacten gezocht met Messiasbelijdende joden, met wie kan worden samengewerkt bij de vervulling van hun roeping dat het Evangelie voor en in Israël gestalte krijgt. De vervulling van deze roeping vraagt wel een bijzondere aanpak, omdat we bij het vervullen van onze roeping kunnen vallen over drie stenen: De steen van de historie, de steen van cultuur en traditie en de steen van de theologie. Alledrie de stenen worden uitgewerkt in Excursen, hoofdstuk 1 achter het beleidsplan van de GZB. In het kort vat ik ze samen:

De steen van de historie

Tot aan de Tweede Wereldoorlog was men in de christelijke kerk van het westen de mening toegedaan dat de Joden op dezelfde manier vallen onder de zendingsoopdracht van de kerk als alle volken. De vervangingstheologie dat Israël heeft afgedaan en de kerk in haar plaats is gekomen, speelde een rol in het denken. Men was vergeten dat God Abraham riep en zo ook Israël, om een licht te zijn voor de volken. Pas met de komst van Christus werd de muur tussen Israël en de volken afgebroken. Heidenen kwamen tot het licht van de Messias van Israël. De Vroege kerk beschouwde zich als heiden-christelijke gemeente, het nieuwe Israël dat in de plaats was gekomen van het oude volk Gods. Dit komt onder meer tot uiting tijdens het concilie van Nicea, waar men besloten heeft om het Paasfeest te scheiden van het Joodse Pesachfeest, "want het zou ongepast zijn als wij op het heiligste van alle feesten de gewoonten van de Joden zouden volgen. Laten wij daarom niets gemeen hebben met dat afschuwelijke volk." Op last van Constantijn dienen Joodse christenen alle banden met het jodendom te verbreken. Enkele jaren later vervangt de kerk de Joodse kalender door de zonnecalender. Tot aan 1945 is de weg van God met Israël niet erkend, zowel in katholieke en orthodoxe, als in de reformatorische en evangelische traditie.

De steen van cultuur en traditie

Het evangelie is geheel uit haar Joodse context gehaald. Jezus is weggehaald bij Zijn eigen volk, door er geen aandacht aan te geven dat Jezus een geboren Jood was. Nu zien we weer een beweging terug. De 'Heimholung Jesu', het thuishalen van Jezus in de Joodse cultuur en traditie. Dat Jezus door de opstelling van de vroege christelijke kerk, moeilijk herkenbaar is als Jood, heeft het gesprek met Israël tot op heden erg bemoeilijkt. Wij zijn vertrouwd geraakt met de oude en beproefde formuleringen door de Drie-eenheid en de twee naturen van Jezus als mens en God. Maar dit klinkt echter vreemd in Joodse oren, ook die van Messiasbelijdende Joden. In de ontmoeting met Israël mogen wij niet beginnen om onze terminologie in stelling te brengen. Veel meer hebben wij in de toenadering met Joden nodig, dat we beseffen dat onze eigen cultuur en traditie beperkt is. Ook zouden wij oog moeten hebben voor de verworteling van het evangelie in het Oude Testament en in de Joodse traditie en erkennen dat veel andere culturen dichter bij de Joodse cultuur en traditie staan dan bij de onze.

De steen van de theologie

Niet alle beloften zijn vervuld in Jezus de Messias. Denk aan de beloften over Jeruzalem en het volk dat zalig zal worden (Romeinen 11). Paulus kan niet geloven dat zijn volksgenoten niet in hun Messias geloven. Maar God laat Zijn volk niet vallen. Door Israëls verharding gaat het evangelie nu naar de rest van de wereld en langs die weg moet het ook weer teruggaan naar Israël. God gaat Zijn eigen gang met Zijn aloude volk. Daarom is ons woord zending ook niet zomaar bruikbaar. Israël is reeds Gods verbondsvolk! Van Ruler zei: Israël heeft de waarheid al in huis, ze hebben Mozes en de profeten. Het gaat om een getuigend gesprek rond de Schrift. Wij vragen: wat heeft Israël verstaan van haar weg met God. En ten laatste komt ook ter sprake waarom wij de weg van Israël niet meer los kunnen denken van de verschijning van de Messias Jezus. Hebreeën 1 is hierbij een sleuteltekst: na alle profeten heeft God ten laatste gesproken in Zijn Zoon.

Om het getuigend gesprek vanuit de Schriften te voeren, komen de Messiasbelijdende Joden als eersten in aanmerking. Hun positie is moeilijk, omdat zij met vijandschap door het Jodendom worden bejegend. Maar in het gesprek met Israël behoren zij als gesprekspartners niet te worden uitgesloten,

⁹⁵ *Beleidsplan GZB 2004-2008, Excursen 1*

omdat zij de eerst aangewezen zijn om het gesprek aangaande Jezus met hun volksgenoten te voeren. Hun positie is een van de punten op de agenda.

Met de genoemde drie stenen rekening houdend, kunnen genoemde stenen 'stapstenen' worden om te komen tot de vervulling van onze roeping aan Israël: hen verwekken tot jaloersheid, opdat zij tot de erkenning komen van hun Messias.

5.4 Conclusie

Het is opmerkelijk dat de theologische bezinning zo laat op gang is gekomen en de GZB pas na 1960 meerdere zendingsterreinen heeft gekregen. Dit kwam enerzijds doordat de GZB uit nood is geboren, anderzijds doordat de hervormd gereformeerde traditie weinig aandacht heeft gehad voor zending. Doordat de GZB in steeds meer landen zendingswerk ging verrichten en daardoor steeds meer in aanraking kwam met andere zendingsgenootschappen en kerkelijke richtingen, werd de GZB genoodzaakt om haar positie te bepalen. Dit deed zij vanuit de klassieke positie van Voetius, gebonden aan de drie Geschriften van Enigheid. Tegelijk is er een verbreding en verdieping te zien, doordat er naast de drie motieven van Voetius aandacht kwam voor het trinitarisch motief voor zending, dat verwant is aan de Missio Dei gedachte, die in de jaren '20 opgekomen is. De koninkrijksgedachte die duidelijk uitgewerkt is door dr. J. Verkuyl, kreeg ook aandacht in de positiebepaling van de GZB. Actuele zendingsvisies werden geïntegreerd in de klassiek gereformeerde formulering van Voetius.

In 1977 wordt het drievoudig doel van Voetius verbreed vanuit de prediking naar alle terreinen en verhoudingen van het leven verbonden met de gedachte van het Koninkrijk Gods. Bij het Woord voegde men de daad, waarbij het barmhartigheidsmotief een belangrijkere plaats kreeg in het theologisch denken. De boodschap van verzoening staat nog steeds centraal, maar ze is breder getrokken. In de Beleidsnota 1989-1994 wordt dit onderstreept. Nu wordt de prediking der bekering geplaatst in het bredere en bijbelse kader van het gekomen en komende Koninkrijk Gods. Zo bestaat er een bevruchtende spanning tussen het particuliere en het universele heilshandelen van God (Johannes 3). Het zendingswerk wordt gestempeld door het gebed 'Uw Koninkrijk kome', de eschatologische verwachting van het Koninkrijk. In de nota *Heel de wereld (1998-2002)* en die daarop volgen, wordt dit nog verder uitgewerkt, waardoor het eschatologisch motief voor zending na honderd jaar veel duidelijker uitgewerkt wordt in het beleid van de GZB.

Een mooi voorbeeld is de bezinning van de GZB op de plaats van Israël in de heilsgeschiedenis. Decennia lang bleef Israël buiten het beeld van de GZB, maar na de Tweede Wereldoorlog begon de aandacht voor Israël te ontluiken. In 1977 wordt in *Het eigen karakter en de plaats van de GZB* (1977) tot tweemaal toe over Israël gesproken en in latere beleidsnota's wordt de visie op Israël steeds verder uitgewerkt. In 2002 wordt het Centrum voor Israëlstudies opgericht, waarin de GZB participeert. Zo wordt in het beleidsplan *Uw Koninkrijk kome (2004-2008)* de visie op Israël uitgewerkt in Excursen hoofdstuk 1. Met name in de steen van de theologie wordt uitgesproken dat er hoop is voor Israël en de heidenen. God wil de volkeren zegenen door middel van Israël. Door haar verwerping van de Messias, ging het Evangelie uit tot de volken, maar langs die weg moet het ook weer terug gaan naar Israël. Dit duidt op de bloeitijd die zal ingaan wanneer de Joden tot geloof van hun Messias zullen komen en de volkeren Christus zullen aanhangen. De lijn van Edwards vinden we hierin terug, zij het in bedekte bewoordingen. Mijns inziens zou de GZB in het beleidsplan duidelijker mogen aangeven dat de 'einddoorbraak' van Gods Koninkrijk alles te maken heeft met de bekering van Israël en dat zending in het teken staat van het nu reeds aanwezige én komende Rijk van God; Dat zending en de plaats van Israël een voluit eschatologisch gebeuren is, dat uitloopt op de volle doorbraak van Gods Koninkrijk, waarin God alles in allen zal zijn.

Hoofdstuk 6 Verwerking interview met GZB- zendingen – het eschatologisch motief voor zending

Speelt het eschatologisch motief voor zending een belangrijke rol in de arbeid van GZB-zendingswerkers? Om antwoord te krijgen op deze vraag, heb ik een klein interview gehouden onder zes zendingen. Ik ben me bewust dat dit onderzoek geen representatief onderzoek is, maar door middel van deze interviews wilde ik een indruk krijgen in hoeverre het eschatologisch motief voor zending leeft en functioneert in het werk van de zendingen en of de zienswijze van de zendingen verband heeft met de theologische visie op zending van de GZB.

Inleidende vragen...

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.

Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?

De meeste geïnterviewde zendingen leggen nadruk op Evangelieverkondiging in woord en daad over culturele en geografische grenzen heen. Dit zal ongetwijfeld verband houden met het werkterrein van de uitgezonden werkers. Zo zal een zendingsarts de daad bij het Woord voegen in de hulpverlening aan zieken, terwijl weer een ander dit doet door het bijbelvertaalwerk en de coördinatie daarvan. Motieven van barmhartigheid komen zeker tot uiting in de daden bij het Woord. De eer van God, de opbouw van Zijn gemeente en de redding van zielen worden eveneens genoemd. Eén zending noemt dit alles om te komen tot Gods doel: opdat de volheid van Zijn Rijk kome.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Alle GZB- werkers geven aan dat er geen tegenstelling tussen beide doelen hoeft te bestaan. Het één impliceert het ander. Iemand verwoorde het zo: in de menigte des volks, is des Konings heerlijkheid. Een aantal geïnterviewden tekenden aan dat God niet alleen de mens redt, maar Zijn hele schepping. Ook de aarde zal gered worden en een vernieuwde plaats krijgen in het Koninkrijk van God.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- **als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,**
- **samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,**
- **opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."**

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

Bij de beantwoording van deze vraag, speelt het werkterrein van de zendingswerkers een grote rol. Bijna allen geven aan dat motieven niet tegenover elkaar uitgespeeld kunnen worden. Maar het ene motief spreekt meer dan het andere motief, gelet op de omstandigheden binnen de werksituatie. Twee personen beschrijven de armoede en ellende die ze tegenkomen tijdens hun werk. Het eschatologisch motief geeft hen hoop en moed, omdat de ellende eens zal verdwijnen, wanneer de Heere Jezus zal wederkomen in de volheid van de tijd. Zo geeft een derde zendingswerker aan dat een grote menigte uit alle windstreken en alle talen zal staan in aanbidding voor de troon van God. Maar het reddingsmotief wordt vrijwel in één adem genoemd, hoewel dit voor een arts heel breed wordt bedoeld, zowel lichamelijk als geestelijk. Gezien de beantwoording van de vorige vraag is dit ook begrijpelijk, omdat het reddingsmotief en het eschatologisch motief nauw met elkaar verbonden zijn.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Drie geïnterviewden zijn het eens met de volgorde die de GZB beschrijft in haar beleidsplan. Het is de taak van de kerk om het Evangelie uit te dragen en te verkondigen gezien het zendingsbevel. De redding van zielen en Gods Rijk zijn beloften waarop we in ons zendingswerk op mogen vertrouwen. Het valt me op dat men in de beschrijving van de antwoorden vanuit de werksituatie aankijkt naar de drie motieven. Twee werkers geven aan dat de volgorde niet als rangorde gezien mogen worden, omdat ze nauw aan elkaar verbonden zijn. Eén zendingspredikant plaats het gehoorzaamheidsmotief en het reddingsmotief onder het eschatologisch motief. Bij de beantwoording van de vraag viel me op dat vanuit God gesproken wordt. Om tot Gods doel te komen (de volheid van Gods Koninkrijk), schakelt God mensen in om het Evangelie te verkondigen, waardoor mensen tot geloof komen en de volheid van Gods Koninkrijk steeds meer naderbij komt.

5. Reageert u op de volgende stellingen:

"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club." (dr. J. Verkuy)

"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun." (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)

Over de eerste stelling is iedereen het eens. De nadruk bij deze stelling ligt op Gods beloften omtrent de manifestatie van de 'pleroma' en deze beloften doen ons uitzien naar de vervulling daarvan.

Bij de tweede stelling bestaat wat onduidelijkheid. Drie personen geven aan dat zij meer willen weten wat Barth met zijn stelling bedoeld en wat hij met het woord eschatologie bedoeld. De andere drie personen zijn het met Barth's stelling eens.

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Alle zendingswerkers vinden dat de GZB het eschatologisch motief voor zending voldoende benadrukt. Eén werker verwijst hierbij naar het gesprek dat met Israël tot stand is gekomen en de onderzoeken daaromtrent. Verder plaats een ander een kantekening bij zijn bevestigend antwoorden op deze vraag, nl. dat de vraag moeilijk te beantwoorden is, omdat theorie en praktijk samen moeten gaan. Op papier kan iets mooi beschreven worden, maar het moet wel functioneren in de praktijk. Ook wordt er aandacht gevraagd voor het eschatologisch motief zoals dat staat in Judas 23a: 'Maar behoudt anderen door vreze, en grijpt hen uit het vuur...'

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Drie personen vinden bezinning belangrijk, niet omdat de GZB niet evenwichtig genoeg zou zijn in haar motieven en formulering, maar wel omdat we onze motieven altijd opnieuw moeten toetsen aan de Schrift.

Eén werker antwoord met ja en nee: ja, omdat de praktijk altijd een onderliggende theorie heeft en een doorgaande bezinning daarom belangrijk is. Nee, omdat we teveel tijd kunnen besteden aan het theoretische en vervolgens vergeten dat er mensen zijn die God niet kennen, en Zijn Woord niet in hun eigen taal hebben, die verloren gaan en vaak in moeilijke maatschappelijke omstandigheden verkeren.

Eén werker vraagt alleen aandacht voor het eschatologisch motief verwoord in Judas 23a, terwijl één werker bezinning op dit punt niet nodig vindt.

Hoofdstuk 7: Persoonlijke waardering van het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards (1703-1758) en de GZB en GZB-zendingen

7.1 De visie van de 'puritein' Jonathan Edwards

De eschatologische visie van de 'puritein' Jonathan Edwards op zending heeft veel invloed gehad in grote delen van Engeland en Amerika. Daarvan getuigt de grootschalige gebedbeweging om een herleving van de ware godsdienst in alle delen van het christendom waarbij gebeden werd om de volmaking van Gods heerlijkheid over de gehele aarde. Ook in onze tijd spreekt zijn drang tot zending en zijn levende toekomstverwachting aan. Door het lezen over de achtergronden van de tijd waarin Edwards leefde (de Great Awakening) en twee van zijn vele geschriften (*The History of Redemption* en *A Humble Attempt*) is zending veel sterker voor mij gaan leven. Daarbij ben ik me bewust geworden dat Edwards dichtbij het Woord leefde. Gods Woord was voor hem en vele andere puriteinen de basis van de verwachting. Zijn eschatologische visie op zending, hebben mij bewust gemaakt, van het feit dat zending gericht is en meewerkt aan Gods plan met Zijn schepping: om haar te brengen tot volmaakte heerlijkheid in hereniging met Hem. Zijn eschatologische visie op zending hebben mij doen inzien dat het naast de bekering van zielen, ook, en zeker niet minder, om de eer en glorie van God gaat. Heel mooi vinden we dat terug in de beschrijving van Edwards op het doel van zending in *The History of Redemption*. Beide doelen, de bekering van zondaars en de glorie van God, vormen de spil van alle zendingswerk. Dat zending de wereld ondermijnd gaf mij in die zin ook nieuw licht op alle zendingsarbeid. Zo geldt dit ook voor de plaats van Israël die Jonathan Edwards beschrijft in *A Humble Attempt*. In zijn toekomstverwachting behoorde ook de plaats van Israël. Edwards was zich sterk bewust van de krachtige werking die de bekering van de Joden zal hebben op de wereld. Niet alleen Israël zal tot bekering komen, maar ook veel heidenen. Daarbij beroept hij zich opnieuw op Gods Woord in de uitleg van Romeinen 11. Hij roept christenen toe om te bidden voor het Joodse volk en om de krachtige doorwerking van de Heilige Geest in het christendom. Daarbij mogen we letten op de tekenen van de tijd en op de vervulling van Bijbelse beloften. De eschatologische visie op zending van Jonathan Edwards en zijn oproep om gebed om de herleving van het christelijk geloof en de doorbraak van Gods Koninkrijk, zijn de moeite waard om ter harte te nemen. Zowel voor de GZB, de kerken als in ons persoonlijk leven.

7.2 De visie van de GZB

De laatste jaren heeft een bezinning plaatsgevonden bij de GZB als het gaat om zending. Er is een positieve kentering te zien. De GZB won zendingsterrein, waarbij zij in contact kwam met andere zendingsgenootschappen en kerken. Zodoende zag de GZB zich genoodzaakt om eigen beleid te ontwikkelen, waarbij zij trouw bleef aan Gods Woord en de gereformeerde belijdenisgeschriften. Tegelijk integreerde zij actuele zendingsvisies in de klassiek gereformeerde formulering van Voetius, waardoor er een verbreding en verdieping is te zien. In de Beleidsnota 1989-1994 wordt het zendingswerk geplaatst in het bijbelse kader van het gekomen en komende Koninkrijk Gods, waardoor er een bevruchtende spanning bestaat tussen de particuliere en het universele heilshandelen van God. In dezelfde beleidsnota wordt er een paragraaf geweid aan Israël. Israël komt nu duidelijk in beeld, want in de daarop volgende beleidsnota's blijft de aandacht voor Israël groeien. Een belangrijk voorbeeld daarvan is de uitzending van familie Meyer als consulent naar Israël, wat resulteert in de samenwerking van verschillende organisaties en de vorming van het Centrum voor Israëlstudies. Israël vormt de weg waarlangs God de volken wil zegenen. Op grond van de oudtestamentische profetieën en Romeinen 11 gelooft men dat er nog onvervulde beloften voor het Joodse volk zijn. Zo vormt Israël het middelpunt van de eschatologische verwachting van het Koninkrijk van God. Zending en evangelieverkondiging onder alle volken zien uit naar dit doel: Dat Christus alles is in allen en de volkeren te brengen onder één Hoofd, Jezus Christus. Naar mijn mening mag de GZB dit in haar beleid onderstrepen.

7.3 De visie van GZB- zendingen

De lijn van de GZB zien we globaal terug in de visie van de zendingswerkers. Het gehoorzaamheidsmotief speelt een belangrijke rol in de arbeid van de zendingen, waarbij het reddingsmotief en het eschatologisch motief als beloften gezien worden waarop we mogen vertrouwen in het zendingswerk. Opmerkelijk is dat de meeste zendingswerkers bij de beantwoording van de vragen vanuit de werksituatie kijken naar de drie motieven (gehoorzaamheidsmotief,

reddingsmotief en eschatologisch motief). Eén zendingspredikant plaatste het gehoorzaamheidsmotief en het reddingsmotief onder het eschatologisch motief. Ik denk dat dit ook de lijn van Edwards is, die vanuit Gods verlossend handelen kijkt naar zending, waarbij God mensen inzet om het Evangelie te verkondigen, waardoor mensen tot geloof in Christus komen. Zending begint bij God en hoort bij Gods verlossingsplan dat Hij reeds vóór de schepping van de wereld heeft opgesteld. Tenslotte eindigt zending eveneens bij God, wanneer Jezus zal wederkomen naar de aarde om de volkeren te brengen onder één Hoofd, Jezus Christus. Dan zal er voor altijd vrede zijn en mogen we de heerlijkheid van God ten volle genieten. Ik vind het mooi dat twee zendingswerkers dit motief als zeer troostrijk ervaren in hun werk onder arme- en ernstig zieke mensen. Het laat ons zien dat alle dingen, ook het verdriet en de ellende die er door de zondeval gekomen is, zullen verdwijnen. God zal alle dingen nieuw en goed maken. En eeuwige blijdschap zal er wezen. Maar het doet ons ook met groot verlangen uitzien naar die dag, waardoor we bidden: Uw koninkrijk koom' toch o Heer'.

Slotconclusies

Veel puriteinen hadden een warme belangstelling voor zending die gericht is op de typisch puriteinse hoop naar het Koningschap van Christus. Niet aardse koningen regeren de aarde, maar God alleen. Met het oog op vele bijbelse profetieën keek Edwards uit naar de overvloedige uitstorting van de Heilige Geest en de opwekkingen die in kerken plaats vinden. Omdat voor de tijd van Christus' Koningschap een tijd van grote opwekking zal plaatsvinden en in Edwards dagen de Great Awakening plaats vond, meende Edwards dat de tijd van het 'millennium' spoedig zou aanbreken. Daarom riep hij alle christenen op tot eenparig gebed, omdat God zou voorzien als de kerk maar bad en moedig zou zijn en als getuigen van Christus zouden leven in de wereld.

In een tijd als de onze, waarin duizenden mensen het christelijk geloof de rug toe keren, kunnen we ons de vraag stellen wat onze verwachtingen zijn aangaande de toekomst. Leven wij in de verwachting dat Jezus zal wederkomen? Om die verwachting op te wekken heb ik in de aanbevelingen enkele praktische mogelijkheden gegeven om de eschatologische visie op zending te laten groeien binnen de GZB en de kerkelijke gemeenten. Deze aanbevelingen kan de GZB gebruiken om zendingswerkers en gemeenteleden meer bewust te doen worden van het eschatologisch motief voor zending, om verlangend uit te zien naar Christus' wederkomst. Wie zich zó bewust is van zending brengt Gods toekomst dichterbij, leeft sterker in het besef dat God door zending Zijn schepping verlost en brengt tot Zijn heerlijkheid.

Na het bestuderen van de bijbelse gegevens over zending, Edwards' eschatologische visie op zending en van de GZB, kan ik de volgende conclusies trekken:

Zending vindt plaats als teken van de eindtijd. Andersom kan worden gezegd dat de volheid van Gods heil niet zal aanbreken voordat de afval gekomen is en de mens der zonde is geopenbaard. Zending doet geweld aan op deze wereld: Mensen worden ontdekt aan zichzelf. De uitwerking is tweeërlei: Liefhebbers van God en haters van God. Zending en de voleinding worden door Jezus tezamen genoemd. Zij horen bij elkaar, zodat we kunnen zeggen dat zending een voluit eschatologisch gebeuren is.

De puritein Jonathan Edwards wordt gekenmerkt door zijn drang tot zending onder de volken. De 'Great Awakening' spoorde hem aan om te volharden in gebed om de werking van de Geest onder de volken.

Jonathan Edwards keek naar de zending vanuit Gods perspectief. God maakte een verlossingsplan om zondaren en zijn gevallen schepping te redden en om hen te brengen tot Zijn heerlijkheid, tot de glorie van Gods Naam. Ook preekte Edwards vanuit God. Hij zag zending als een eschatologische schakel in Gods hand, om de schepping te brengen tot Gods doel van verlossing, tot verheerlijking van God.

Jonathan Edwards wordt gekenmerkt door een levende toekomstverwachting ten aanzien van Israël. Hij riep op om voor de bekering van Israël te bidden, omdat God via Israël de volken zal zegenen. Israël vormt in Edwards theologie een eschatologische schakel, waarlangs God Zijn heil zal uitstorten over Jood en heiden. De bekering van Israël zal uitlopen op het Messiaanse vrededijk, een tijd van voorspoed en vreugde voor de Kerk van Christus. Daarna zal Jezus Christus wederkomen en de eeuwige zaligheid aanvangen. Edwards onthult zich hier als een postchiliast.

Hoewel de GZB al sinds het jaar 1901 bestaat, kwam de theologische bezinning laat op gang en kreeg de GZB pas na 1960 meerdere zendingsterreinen.

De eschatologische visie op zending wordt pas duidelijk in de Beleidsnota 1989-1994 verwoord. In de beleidsnota's die daarop volgen wordt dit steeds duidelijker uitgewerkt. Uitgangspunt voor het zendingswerk is de gehoorzaamheid aan de grote opdracht van Christus (Mattheüs 28:19) die uitmond in het eschatologisch motief: de voleinding van alle dingen, waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren. Hierin zien we een verschil tussen Edwards' visie die hij beschrijft in zijn werk *'The History of Redemption'*, omdat Edwards het zendingswerk plaatst in

het eschatologische kader. Om tot het einddoel te komen, zet God mensen in die in gehoorzaamheid aan Gods bevel het Evangelie verkondigen aan alle volken, opdat Zijn huis vol zal worden.

De lijn van de GZB vinden we eveneens terug bij haar zendingswerkers. Het gehoorzaamheidsmotief speelt een grote rol bij vrijwel de meeste geïnterviewden. Het reddingsmotief en het eschatologisch motief worden als beloften gezien op de evangeliearbeid. Edwards benadrukt dat zending een voluit eschatologisch gebeuren is. Het begint bij God en gaat van God uit. Hij gebruikt zending om mensen tot Zich te trekken en hen te brengen in Zijn heerlijkheid. Dat geeft ons troost en uitzicht en doet ons verlangen naar de dag van Jezus' wederkomst. De visie van Edwards zou meer in het beleid van de GZB verwoord mogen worden. Dit betekent dat de GZB naar zending kijkt vanuit Gods perspectief, te beginnen bij Zijn besluit dat Hij genomen heeft vóór de schepping en dat Hij volvoert tot op de dag van Jezus' wederkomst. Daartoe zend God goedertieren verkondigers van de zeer blijde Boodschap...

In de GZB heeft in de laatste jaren een bezinning op de positie van Israël plaatsgevonden. Dit heeft tot resultaat gehad dat de GZB ging samenwerken met de Deputaten Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken en met de Christelijke Hogeschool Ede. In 2002 leidde dat tot de oprichting van het 'Centrum voor Israëlstudies' (CIS). God wil de volkeren zegenen door middel van Israël. Daarom behoort onze aandacht op Israël gericht te zijn, door te luisteren, te dienen en te getuigen.

Hoe kan het eschatologisch motief voor zending bij de 'puritein' Jonathan Edwards ontsloten worden voor de Gereformeerde Zendingsbond en plaatselijke gemeenten, zodanig dat het besef van Christus' wederkomst wordt versterkt en ons aandringt tot de verbreiding van het Evangelie?

Jonathan Edwards' eschatologische visie op zending laat ons zien dat zending gericht is op Gods plan met Zijn scheepsel (de verlossing van de mens van de zonde) en Zijn schepping (de vernieuwing van de kosmos). Edwards ziet de bekering van één zondaar in het kader van Gods universele verlossingswerk, waarbij God oog heeft voor de zondaar én de gehele schepping. De prediking van het Evangelie roept mensen op tot bekering en geloof in Jezus Christus en is het middel waardoor mensen verlost worden. Edwards is overtuigd van de noodzaak om zending te bedrijven, zodat het Evangelie aan alle volken gepredikt wordt. De prediking van het Evangelie waardoor mensen tot Christus gebracht worden en vernieuwd worden naar Gods beeld, is het middel waardoor God de wereld zal verlossen en vernieuwen. Ook brengt het de zonde en de haat tegenover God aan het licht, hoewel God zal zegevieren over alle goddelozen. Want alle knie zal zich voor Hem buigen.

Jonathan Edwards is ervan overtuigd dat zending in het kader van Gods verlossingsplan met Zijn schepping geplaatst moet worden. Zending werkt mee aan het grote einddoel van God: de totale verlossing en vernieuwing van Zijn schepping en de glorie van God die aanbreekt bij de wederkomst van Christus. Dit is voor Edwards een belangrijke reden om volhardend en smekend te bidden om de doorbraak van Gods Geest in de harten van mensen, zodat de Geest als een lopend vuur christenen aansteekt met de Geest van Christus. Daarbij kunnen we niet om Israël heen, omdat Israël de weg vormt waarlangs God de volkeren wil zegenen. Gebed hiervoor is onmisbaar.

Ik ben van mening dat Edwards eschatologische visie nog nader 'ingebed' zou kunnen worden in het beleid van de GZB en haar werkers en plaatselijke gemeenten, waardoor het besef van Jezus' wederkomst wordt versterkt, het verlangen naar Zijn wederkomst wordt vergroot en ons vóór die tijd aanspoort tot verbreiding en verkondiging van het Evangelie. Ik noem enkele praktische aanbevelingen:

Aanbevelingen

In het beleidsplan zou vanuit Gods perspectief verwoord kunnen worden wat het doel van zending is, nl. om Zijn in Adam gevallen schepping te verlossen om te brengen tot Zijn heerlijkheid. In het beleidsplan 2004-2008 en het Mission Statement zet de GZB meer in vanuit de opdracht die de Heere Jezus aan zijn discipelen meegaf. De GZB zet in bij het gehoorzaamheidsmotief om te eindigen bij het eschatologisch motief van zending. Persoonlijk pleit ik voor de omgekeerde volgorde, omdat zending ten diepste een werk van God Zelf is die zendelingen erop uit stuurt om Zijn Evangelie te verkondigen in woord en daad. De oorsprong en het einde ligt alles in God.

Tijdens de voorbereiding op de uitzending van zendelingen en tijdens de uitzenddienst legt de GZB nadruk op het eschatologisch karakter van zending. Dit kan door bijbelstudie's, preken en persoonlijke gesprekken tussen de GZB, de zendende gemeente en de zendingswerkers. Ook in perioden van verlof kan de GZB nadruk leggen op het eschatologisch karakter van zending.

Bestudering van de bijbelse profetieën die te maken hebben met zending en de eindtijd. Jonathan Edwards is ervan overtuigd dat zij een betrouwbare gids zijn voor de toekomst. Ze maken duidelijk dat het Lam zal overwinnen. De GZB kan haar werkers in het buitenland bemoedigen door frequent een profetie toe te lichten en te versturen via de e-mail of per post.

Omdat God de volken via Israël zal zegenen, moet de aandacht op Israël gevestigd zijn. De ontwikkelingen in Israël en de contacten tussen de consulent en Messiasbelijdende gemeenten zijn van groot belang. Publicatie in 'Alle Volken' houdt de aandacht op Israël gericht en kan kerkelijke gemeenten en gemeenteleden gebedspunten aanreiken, zodat onze aandacht voor Israël niet zal verslappen maar zal worden versterkt.

De GZB kan kerkelijke gemeenten en gemeenteleden aandacht vragen voor het eschatologisch motief voor zending door:

- Persoonlijk gebed om een overvloedige werking van de Heilige Geest in zendingswerkers, zodat zij toegerust worden in hun taak als zendeling om het Koninkrijk van God te proclameren. Gebed voor de kerken en christenen wereldwijd, zodat we in de Geest Christus' wederkomst verwachten. Ook kerkenraden kunnen gebedsavonden organiseren. Vooraf kan een korte inleiding worden gehouden waarbij het eschatologisch motief van zending onderstreept wordt.
- een lijst samen te stellen met onderwerpen en thema's, welke in de prediking en bijbelgesprekskringen behandeld kunnen worden.
- aandacht te vragen voor het houden van gemeenteavonden. Een bestuurslid of een zendingswerker/echtpaar kan worden uitgenodigd om te spreken. Het is hierbij van belang dat hij/zij iets vertelt over zijn/haar persoonlijke motivatie en de bijbelse bronnen daarvoor.
- Organiseren van psalm/samenzangavonden. Psalmen over zending onder de volken en over het volk Israël moeten centraal staan, alsook de 'vrije' liederen. Tijdens deze avond kan er gecollecteerd worden voor één van de projecten van de GZB. Ook kan een korte meditatie gehouden worden.
- aandacht te vragen voor het houden van een zendingsmarkt door de plaatselijke gemeente met informatiestands en stands met koopwaar. Bezoekers kunnen nader geïnformeerd worden en de opbrengst kan besteed worden aan de GZB.
- Gemeenten te stimuleren om naar de jaarlijkse zendingsdag te komen.
- Speciale aandacht te vragen voor het werk van CIS 'Centrum voor Israëlstudies'.

Naast genoemde punten zou er in de plaatselijke gemeenten ook een studiekering gestart kunnen worden die o.a. enkele werken van Jonathan Edwards en/of andere puriteinen en reformatoren bestuderen die gaan over zending en toekomst. Laten we gelegenheden zoeken om elkaar als christenen te ontmoeten rond de Schrift en onze historische bronnen. Ik ben van mening dat naast de Bijbel, de puriteinse theologie een goede inspiratiebron is om als getuige (lees ook 'GZB') van Christus te leven naar Zijn toekomst!

Literatuur

- Bakker, H., *Draads en tegendraads, leren van de puriteinen*, Zoetermeer 2006.
- Bavinck, J.H., *Inleiding in de zendingswetenschap*, Kampen 1954.
- Bavinck, J.H., *zending in een wereld in nood*, Wageningen 1948.
- Berg, J. van den, *Constrained by Jesus' Love, an Inquiry into the motives of the missionary awakening in Great Britain in the period between 1698 and 1815*, Kampen 1956.
- Bosch, David J., *Die Heidenmission in der Zukunftsschau Jesu, Abhandlungen zur Theologie des Alten Testaments, Herausgegeben von W. Eichrodt und O. Cullman*, Zürich 1959.
- Bosch, David J., *Witness to the world, the Christian Mission in Theological Perspective*, Londen 1980.
- Buijs, C.J., *Israëls aanneming, Het leven uit de doden*, Bleiswijk 1974.
- Davidson J.W., *Eschatology in New England: 1700-1763*, Ph. D. thesis Yale University 1973.
- Davies W.D. en D. Daube, *The background of the New Testament and its eschatology*, Cambridge 1956.
- Edwards, J., *The History of Redemption, by Jonathan Edwards*, 1739.
- Edwards, J., *A Humble Attempt, to promote explicit agreement*, Edinburgh: Reprint The Banner of Truth Trust, 1974.
- End, van den, red., *Met het Woord in de wereld*, Zoetermeer 2001.
- GZB, *Beleidsplan 2004-2008*.
- Hickman H., *The works of Jonathan Edwards*, (Edinburgh: Reprint The Banner of Truth Trust, 1974).
- Hoek, J., *Hoop op God, eschatologische verwachting*, Zoetermeer 2004.
- Hof, W.J. op 't, *Het Puritanisme, geschiedenis, theologie en invloed*, Zoetermeer 2001.
- Jansen Schoonhoven, E., *Variaties op het thema zending*, Kampen 1974.
- Jongeneel, J.A.B., *Missiologie I Zendingwetenschap II Missionaire theologie*, 's-Gravenhage 1991.
- Knappen, M.M., *Tudor Puritanism. A Chapter in the History of Idealism*, Chigaco 1963.
- Kraemer, H., *Kerk en Zending*.
- Kraemer, H., *vlagschriften*.
- Lewis, P., *The genius of Puritans (Uit: karakter en koers van het engelse Puritanisme, vertaald door E.A. Bos en G.J. Noorman)*.
- Murray, I.H., *The Puritan Hope, revival and the Interpretation of Prophecy*, Edinburgh 1998.
- Packer, J.I., *Geen zee te hoog. De actualiteit van het puriteinse ideaal*, Heerenveen.
- Peels, H.G.L., *Eschatologie in het Oude Testament, Eschatologie, Handboek over de christelijke toekomstverwachting, Prof. dr. W. van 't Spijker (red.)*, Kampen 1999.
- Rooy, S.H., *The theology of missions in the puritan tradition, a study of representative puritans: Richard Sibbes, Richard Baxter, John Elliot, Cotton Mather, and Jonathan Edwards*, Delft 1965.
- Ruler, A.A. van, *Verwachting en voltooiing, een bundel theologisch opstellen en voordrachten*, Nijkerk 1978.
- Spijker, W. van 't, *De Synode van Westminster, 1643-1649*.
- Valen, L.J. van, *Leven in Zijn gunst*, Kampen 2001.
- Verkuyl, J., *Inleiding in de nieuwere zendingswetenschap*, Kampen 1975.
- Versteeg, P.J., *de Bijbelse fundering van het zendingswerk, Gij die eertijds verre waart, een inleiding tot de gereformeerde zendingswetenschap*, Utrecht 1978.
- Vlastuin, W. van, *De Geest van opwekking, een onderzoek naar de leer van de Heilige Geest in de opwekkingstheologie van Jonathan Edwards (1703-1758)*, Heerenveen 2005.
- Zwaag, W. van der, *De Reformatie der Puriteinen, kerkhistorie van Engeland tussen Reformatie en Revolutie*, Barneveld 2001.

Bijlage

Interview met GZB- zendingen

Naam:

Ds. W. van Saane

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

Zendingspredikant

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

Beiroet, Libanon. Door de GZB ben ik gedetacheerd aan de National Evangelical Church of Beirut, een Protestantse gemeente in het stadscentrum van de Libanese hoofdstad. Mijn opdracht is het stichten en leiden van een gemeente voor niet-Libanese, zowel van Westerse als van Afro-Aziatische komaf. Deze internationale gemeente is een dochtergemeente van de Arabische Protestantse kerk. Een van de speerpunten is om als gemeente dienstbaar te zijn aan vluchtelingen en gastarbeiders, die hier in Beiroet talrijk zijn. Hun leefomstandigheden zijn vaak erbarmelijk en er is niemand die naar hen omkijkt omdat de Libanezen zelf zo hun problemen hebben. Vandaar dat wij ons als kerk geroepen voelen om speciaal voor deze mensen er te zijn. Zo hopen we gestalte te geven aan onze missionaire en diaconale roeping. Dit betekent voor mijn werkzaamheden dat ik, behalve het normale predikantswerk, ook veel sociaal werk doe.

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.

Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?

Het doel van zending is verkondiging van het Evangelie in woord en daad (preaching, teaching, healing), zodat mensen tot geloof in Christus komen.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Ik denk dat de Heere God alleen zielen kan redden, maar dat gebeurt middels de verkondiging van Zijn Woord. Daartoe zijn wij geroepen; dat is onze missie. Tegelijkertijd denk ik dat zending veel meer is dan alleen de verbale verkondiging: het is ook dienstbaar zijn aan het Koninkrijk van God; het gestalte geven aan dat komende Koninkrijk in het hier en nu, door liefde, toewijding, dienst. Ik geloof dat de kerk zending IS, niet dat de kerk aan zending DOET. Dat betekent dat alles wat de kerk doet moet heenwijzen naar de liefde van God, en naar het Koninkrijk dat nu al present is, en straks in volle glorie zal komen.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

Ik denk dat het eschatologische motief voor mij het sterkst is. Ik weet niet of dit het belangrijkste is. Misschien kunnen we die verschillende motieven niet tegen elkaar uitspelen. Maar mijn persoonlijke ervaring is dat voor mij het eschatologische motief mij inspireert en hoop geeft. Misschien komt dit omdat ik veel in aanraking kom met heel arme mensen en omdat de politieke en sociale situatie hier in Libanon soms heel bedrevend is: dat maakt dat ik mijn blik wel op het komende Koninkrijk moet

richten, waarin alles goed zal zijn. Dat is de hoop die ik de mensen ook vaak voor probeer te houden: de vernieuwing van hemel en aarde, de tijd waarin God alles in allen zal zijn.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Zoals ik al aangeef, ik denk niet dat het ene motief belangrijker is dan het andere. Wat mij betreft mogen ze in iedere mogelijke volgorde staan. Je zou kunnen zeggen dat het eschatologische motief (en niet het gehoorzaamheidsmotief) het overkoepelende is, want het komen van Christus is op zich al een eschatologische gebeurtenis: als Hij dus om gehoorzaamheid vraagt, dan staat dat in een eschatologisch kader. Als Hij door ons mensen tot behoud wil brengen, dan staat dat binnen het kader van Zijn eschatologische missie.

5. Reageert u op de volgende stellingen:

***"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club."* (dr. J. Verkuy)**

Ben ik het roerend mee eens.

***"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun."* (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)**

Ook helemaal mee eens, zie boven.

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Om eerlijk te zijn, ken ik het beleidsplan niet uit mijn hoofd. Maar in het stukje dat jij citeert, staat het wat mij betreft mooi verwoord. Het maakt uiteindelijk niet uit hoe het in het beleidsplan staat, zolang de hoop maar in de harten van de zendelingen brandt.

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Bezinning is nooit weg!

Naam:

Arian Paul

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

zendingsarts

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

Morgenster Mission Hospital in Zimbabwe; werk hier fulltime als arts, met name verloskunde/chirurgie/outreach (huisarts-achtig).

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.**Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?**

Zending werkt in gebieden waar het Evangelie nog niet helemaal bekend is, om met dat werk in getuigenis en daad mensen in te winnen voor Gods Koninkrijk.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Het een staat niet los van het ander. Door het behoud van mensen (geestelijk als lichamelijk) wordt het Koninkrijk van God uitgebreid.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

Het kan niet echt uit elkaar getrokken worden. Het een staat nogmaals niet los van het ander. Maar vanuit mijn eigen professie is het reddingsmotief wel een van de belangrijkste. Het lichamelijk behoud tegelijk met het geestelijk behoud. Maar in een land wat geteisterd wordt door groeiende armoede, en ontzettend veel lijden door de HIV/Aids pandemie kan ook het eschatologisch motief belangrijker worden. Dan is gebed om de wederkomst echt geboren uit de barensweeën die hier rondwaren.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

ja

5. Reageert u op de volgende stellingen:

"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club." (dr. J. Verkuy)

De wereldwijde Kerk moet gericht zijn op de wederkomst en dus ook op de volheid van de heidenen wereldwijd. Een kerk zonder maranatha-verwachting is enigszins sterk uitgedrukt een gesloten instituut.

"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun." (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)

klopt

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Jazeker, zeker ook in het gesprek met Israël en de onderzoeken daaromtrent. Tegelijkertijd is het ook zo dat we leven in een gebroken wereld en dat een goed beleid t.o.v. de wereldproblemen van nu ook geboden is.

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Nee.

Naam:

Nico van Steensel

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

Theologisch docent

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

In Lubango, Angola, als docent aan het seminarie van de evangelische kerken in Angola.

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.**Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?**

Het doel van zending is de verkondiging van Gods grote daden, opdat Gods koninkrijk worde uitgebreid, totdat de volheid van Zijn rijk kome ...

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Ik zie hier absoluut geen tegenstelling tussen. Is de redding van zielen niet het duidelijkste teken van de uitbreiding van Gods koninkrijk? In onze opleiding van pastors proberen we hen toe te rusten tot goede evangelisten en tegelijk om de roeping van de kerk in de samenleving te verstaan.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

De motieven zijn aan elkaar verbonden. Ik zou nog eerder kiezen voor het motief van de glorie van God. In mijn werk gaat het dan om assistentie aan de kerken, opdat de kerk zich beter kan inzetten voor het behoud van zielen en opdat Gods Naam verheerlijkt zal worden in het gestalte krijgen van Gods Koninkrijk en opdat de tijd van de volheid van Gods rijk kome.

Het is de keus van de GZB om vooral in de assistentie bezig te zijn. Evangelisatiewerk in steden of onbereikte gebieden acht ik ook belangrijk, maar raken hier op het seminarie op de achtergrond.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Ik acht de formulering gelukkig, omdat gehoorzaamheid onze taak is, en de motieven van redding en de volheid van Gods Rijk – dat zijn beloften waar we al gehoorzamende op hopen en op vertrouwen. Maar de realisatie daarvan is Gods werk.

5. Reageert u op de volgende stellingen:

"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club." (dr. J. Verkuy)

"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun." (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)

Ik vind Verkuyls stelling prikkelend en daarom waardevol. Bovendien vind ik heel waardevol dat hij spreekt over gedreven worden door een verwachting – dwz de nadruk ligt niet op onze actie, maar op Gods belofte. Temeer nu de wereld een dorp geworden is, lijkt me de waarheid van de stelling evident.

De betekenis van Barths stelling is me niet 100% duidelijk. Als hij bedoelt dat een christen leeft uit Gods belofte – dat we in hope zalig worden – dan zal het waar zijn. De stelling kan de noodzaak van het zendingswerk ondergraven.

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Zie antwoord vraag 7

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Ik vind dat de GZB voldoende evenwichtig is in haar motieven en formuleringen. Niettemin is bezinning altijd nodig en moeten we altijd opnieuw onze motieven toetsen aan de Schrift. Formuleringen op papier zijn geen garantie van de liefde van Christus en de leiding van de Geest in ons hart.

Naam:

Marten Visser

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

Zendingspredikant: kerkplanting in Thailand.

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

Kerkplanting in Noordoost-Thailand.

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.**Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?**

Over culturele en geografische grenzen heen over de Heere Jezus vertellen aan mensen die Hem nog niet kennen, opdat God de eer krijgt doordat Zijn Kerk gebouwd wordt en mensen gered worden van het eeuwig verderf.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

De grote nadruk op het 'Koninkrijk van God' is een afwijking van de Nederlandse theologie. Zending gaat over redding van zielen. Maar op zich hoeft er geen tegenstelling tussen te bestaan: "In de menigte des volks is des Konings heerlijkheid." Dat wordt echter meestal niet bedoeld als mensen het hebben over het Koninkrijk.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

Theologisch gezien het belangrijkste: Gods eer. (Dat is een motief dat hier niet expliciet staat.)

Vanuit welk motief ik zelf zending bedrijft: vanuit alle hierboven genoemde, en nog enkele andere. Persoonlijk gesproken is het verlangen mensen te redden voor de eeuwigheid het sterkst.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Ik geloof niet dat de volgorde een volgorde in belangrijkheid aangeeft. Daarom vind ik deze vraag onjuist.

5. Reageert u op de volgende stellingen:

"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club." (dr. J. Verkuy)

"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun." (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)

Tja, echte theologenkreten, maar ik zal de eerste niet ontkennen en de tweede ontkennen noch bevestigen zonder te weten wat Barth met Eschatologie bedoelt. (Maar ik vind Barth niet interessant genoeg om dat uit te zoeken.)

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Ja, tenminste wel zoals jij het hierboven verwoordt. Nee, als het gaat om het eschatologisch motief zoals ik het begrijp: Judas 23a.

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Nee als het gaat om jouw eschatologisch motief. Ja als het gaat om het mijne.

Naam:

Patrick en Brenda Rietveld

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

Mijn vrouw en ik werken voor de GZB samen met Wycliffe Bijbelvertalers. Mijn taak is het begeleiden van Oegandese vertalers in het vertaalwerk van de Bijbel.

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

Wij (Patrick en Brenda Rietveld) werken in Oeganda en wonen in Entebbe.

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.**Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?**

Ik zou vandaag graag John Piper willen citeren: Love is helping people toward the greatest beauty and the highest value and the deepest satisfaction and the most lasting joy and the biggest reward and the most wonderful friendship and the most overwhelming worship – love is helping people toward God. Uit: Let the Nations be Glad!, p. 28 En dan zou ik 'love' willen vervangen door zending. Maar ik zeg er direct bij dat volgende week het weer anders klinkt. Ik geloof niet zo in oneliners voor zending, want zending is te groot om het in één of twee zinnen te zeggen. Hiermee zeg ik trouwens niet dat je niets moet zeggen of dat je juist alles onder de noemer van zending moet zetten. Daarom citeerde ik ook John Piper.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Ik geloof niet dat er een tegenstelling is tussen deze twee doelen. Wel kan er een versmalling zijn bij beide: Het redden van zielen kan enkel en alleen bestaan uit het zetten van drie stappen en je bent een Christen. Het Koninkrijk van God kan verstaan worden als een sociaal programma o.i.d.

De uitbreiding van Gods koninkrijk zie ik als iets heel persoonlijks, dus het redden van zielen maakt daar dus heel duidelijk deel van uit. Het is tevens ook iets heel breeds, want het behoud van de schepping hoort hier ook helemaal bij.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

Ik vind het lastig om voorkeuren uit te spreken omdat ze zo dichtbij elkaar liggen. En ons werk is behoorlijk specifiek, het is bijvoorbeeld voor bijna 100% een 'gewone' kantoor baan. De GZB kan makkelijker deze drie motieven noemen, omdat ze verschillende vormen heeft om er ook daadwerkelijk gestalte aan te geven. Aan de andere kant is bijbelvertaalwerk ook heel breed, want door de Bijbel leren mensen God kennen, worden ze toegerust, leren ze gehoorzaamheid, etc.

Een heel belangrijk motief voor mijn vrouw en mij is Openbaring 7:9ev. Heel eschatologisch. Een grote menigte uit alle windstreken en alle TALEN in aanbidding voor God.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Ik geloof niet dat deze volgorde een rangorde is. Ik weet ook niet helemaal zeker of het gehoorzaamheidsmotief echt wel overkoepelend is of dat het eschatologische motief dat is, dat lijkt het doel: OPDAT

5. Reageert u op de volgende stellingen:

***"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club."* (dr. J. Verkuy)**

***"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun."* (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)**

Uitdagende citaten die we niet zomaar even naast ons neer moeten leggen.

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Dat is moeilijk te beoordelen, want wat is *benadrukken* precies? Dat heeft alles met de praktijk te maken. Dan pas kun je zien of dit eschatologische motief voldoende benadrukt wordt. En ook dan, wat is precies de norm waarmee je vergelijkt. Dat zullen we alleen in het eschaton ontdekken!

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Ja en nee! Ja, omdat de praktijk altijd een onderliggende theorie heeft en doorgaande bezinning is daarom belangrijk. Nee, want we kunnen te veel tijd besteden in onze luie stoel aan details en vervolgens vergeten dat er mensen zijn die God niet kennen, die zijn Woord niet in hun eigen taal hebben, die verloren gaan, die Aids hebben, die geen Euro per dag hebben om rond te komen, die geen schoon drinkwater hebben, die niet weten wat liefde is.

Naam:

Kees van Dam, Namibië

Wat is uw (aanstellings)functie binnen de GZB?

Director of the Department of Distance Education at NETS (Namibia Evangelical Theological Seminary).

Waar werkt u? (korte omschrijving werkzaamheden)

Windhoek, Namibia. Development of a BTh programme for distance education, further development and consolidation of existing programmes at a lower level, preparatory for degree level, but also for personal development of knowledge and skills for people in leadership positions. NETS is interdenominational.

1. Het doel van zending staat mooi geformuleerd in het beleidsplan van de GZB.**Hoe zou u aan iemand die de GZB niet kent in één of twee zinnen kunnen formuleren wat het doel van zending is?**

Het hangt er meer vanaf wat de betrokkenheid op het christelijk geloof is, dan of men de GZB wel of niet kent. Wij krijgen vaak de vraag wat ons werk is, wie ons betaalt dan wel gestuurd heeft. Dikwijls van mensen die weinig van kerk of geloof weten. Allereerst antwoord ik dat ik in theologisch onderwijs werkzaam ben; dan dat theologie probeert in de wisselende omstandigheden dienstbaar te zijn aan de kerk en de christenen die in hun leven met bepaalde vragen te maken hebben. Theologie heeft zo een toerustende functie, en zending ook. In het algemeen: zending is leven en leven is zending. Een habitus om het ontvangene verder te delen.

2. In sommige literatuurboeken die ik heb bestudeerd ervoer ik een spanning tussen 'het redden van zielen' en het 'Koninkrijk van God' als doel van zending. Het één richt zich op het behoud van mensen, terwijl het andere doel zich primair richt op de uitbreiding en komst van het Koninkrijk van God. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Ik zou het eerste in het tweede incorporeren. Motieven: de schepping is breder dan de schepping van de mens; de aarde doet ertoe; vanuit holistische invalshoek.

3. Bovenaan het beleidsplan van de GZB staan de volgende woorden:

"Gehoor gevend aan de grote opdracht van Christus (Matth. 28:19), wil de Gereformeerde Zendingsbond:

- *als zendingsorgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk, ten dienste van de zendingsroeping van de Kerk en van de gemeenten,*
- *samen met anderen zich inzetten voor het behoud van mensen én voor hun toerusting voor de dienst in het Koninkrijk van God,*
- *opdat het huis van de Vader vol zal worden en de voleinding komt waarin God alles zal zijn in allen en de aarde vol zal zijn van de kennis des Heeren."*

In deze doelstelling liggen drie motieven voor zending: het reddingsmotief, eschatologisch motief, nl. de volheid en daarmee de komst van het van het Koninkrijk van God en het gehoorzaamheidsmotief die de andere twee motieven overkoepeld.

Welk motief acht u het belangrijkste en vanuit welk motief bedrijft u zendingswerk?

In mijn geval komt de toerusting het meest tot uiting in mijn werk. Zonder de motieven hierboven gezien te hebben, zou ik meer antwoorden in de zin van: Het is werken uit de overvloed die geschonken is; meer een dankbaarheidsmotief.

4. Bent u het eens met de volgorde van de motieven van de GZB?

Het lijkt me een zinnige orde. Kort samengevat: In navolging van Christus, als kerkelijk orgaan, wil de GZB zich inzetten voor evangelisatie en toerusting, totdat Gods tijd bereikt is. Met zinsdeel 2 en 3 kan iets geschoven worden, maar beter wordt het m.i. er niet van.

5. Reageert u op de volgende stellingen:

"Een kerk die niet gedreven wordt door de Rijksverwachting, door het verlangen naar de manifestatie van de 'pleroma' de 'volheid der heidenen' is geen kerk, maar een gesloten club." (dr. J. Verkuy)

Dat kan het zeker tot gevolg hebben. Een 'plurale' club in (post-) moderne zin kan trouwens ook een gesloten club zijn.

"Christentum das nicht ganz und gar und restlos Eschatologie ist, hat mit Christus ganz und gar und restlos nichts zu tun." (Karl Barth in zijn Römerbrief 1921)

Een mooie mondvol. Daar wil ik wel een verklaring bij hebben. Ik heb teveel het belang en de doorwerking van religie gezien, om al te snel de jonge Barth bij te vallen en het gehele leven met Christus vanuit het eschaton te duiden. Tegelijkertijd denk ik dat nadruk op de eschatologische elementen van het christelijke leven in een Westerse setting belangrijk zijn. Barth zag het vroeg, maar het behoeft zeker herhaling, dat cultuurchristendom een religie zonder Christus kan worden.

6. Vind u dat de GZB voldoende het eschatologisch motief benadrukt?

Wat is voldoende? Het kan zeker meer aandacht krijgen. Maar ik wil dan wel eerst gekwalificeerd zien wat je ermee bedoelt.

7. Acht u bezinning op bovengenoemde punten nodig ten aanzien van het beleid van de GZB?

Zie boven.